

Рівненський державний гуманітарний університет
Філологічний факультет
Кафедра стилістики та культури української мови

Дипломна робота
на здобуття освітнього рівня магістр

**БІБЛІЯ ЯК ПРЕЦЕДЕНТНИЙ ТЕКСТ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Виконала студентка VI курсу групи УМ-62
Спеціальності 035 Філологія
(українська мова та література)
Охмак Леся Володимирівна

Керівник – канд. пед. наук, доц.
Антончук Олександр Михайлович
Рецензент – канд. пед. наук, доц.
Вітюк Валентина Володимирівна

Рівне – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ТЕКСТІВ ЯК ФЕНОМЕНУ ПРЕЦЕДЕНТНОСТІ	7
1.1. Феномен релігійних текстів у системі прецедентності.....	7
1.2. Психолого-педагогічні засади сприйняття релігійних прецедентних текстів у вищій школі.....	12
РОЗДІЛ 2. ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	19
2.1. Сакральна книга, її структура, специфіка сприйняття та значення для сучасного суспільства.....	19
2.2. Особливості впливу Євангелія на освітній процес, його роль у вихованні морально-християнських цінностей здобувачів вищої освіти.....	25
РОЗДІЛ 3. БІБЛІЙНІ ТЕКСТИ ЯК ОДИН З РІЗНОВИДІВ ДИДАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	33
3.1. Використання прецедентних текстів на заняттях з української мови.....	33
3.2. Біблійні притчі – одна з модифікацій дидактичного матеріалу та засіб підвищення ефективності сучасного заняття словесності.....	56
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	69

ВСТУП

Коли ми читаємо Біблію, то засвоюємо духовні істини, спостерігаємо над художньою красою релігійних текстів. Вона вміщує в собі морально-етичний і естетичний досвід людства. До цієї книги звертаються зневірені і зневажені, у ній продовжують шукати сенс життя, існування. Вона дає відповіді на одвічні питання, які турбують людство, але, насамперед, духовну опору всім вірянам, що живуть в цьому несправедливому, гріховному світі.

Для нашого народу Біблія була, є і буде джерелом духовних істин, високохудожньою книгою. Використання Біблії на заняттях у закладах вищої освіти є необхідністю у сучасному світі. Аморальне суспільство, яке залежить від думки оточення, не зважає на моральні норми, концентрується лише на власних потребах, зазвичай, матеріальних. Такий спосіб життя переймає і молодше покоління

Актуальність дослідження полягає в тому, що бездуховність, моральну і фізичну розпусту, вульгарність і цинізм пропагують нам з екранів телевізорів, сторінок газет, журналів і книжок. Все це нав'язується як «загальнолюдські цінності», норми людського буття.

Основи моральності й духовності давно перестали викладати у закладах вищої освіти, замінивши їх фаховими предметами. Саме духовна криза особистості і суспільства є початком причинно-наслідкових зв'язків, що в майбутньому можуть спричинити зникнення держави і її мови. Виклики, що постали перед українським суспільством, і зокрема сучасною освітою, актуалізують проблему християнського виховання студентської молоді.

Реалізація культурологічного аспекту у навчанні української мови у закладах вищої освіти України передбачає засвоєння специфічних національних явищ, а також освоєння духовних цінностей, притаманних українському суспільству. До одних із найважливіших засобів засвоєння, збереження і передачі духовних надбань відносять прецедентні тексти Біблії.

Вони відіграють важливу роль у відображенні національно-мовної картини світу, визначаючи пріоритетність цінностей, впливаючи на модель поведінки української лінгвокультурної спільноти.

Ті дидактичні підходи, які використовували під час вивчення Біблії на заняттях з української мови навіть декілька років тому, є застарілими і потребують нового змістового наповнення. Зараз час дуже мобільний, щодня з'являються нові відкриття у різних сферах, загалом і в дидактиці зокрема. Тому необхідно встигати за інноваціями або створювати їх самому. Для педагога важливим є не залишити студента байдужим до того матеріалу, який пропонуємо йому для вивчення. Це і стосується вивчення біблійних текстів на заняттях з української мови у вищій школі.

Вибір теми магістерського дослідження «Біблія як прецедентний текст у навчанні української мови у закладах вищої освіти» обумовило недостатнє науково-теоретичне обґрунтування проблеми в методичній науці.

Мета роботи полягає у необхідності проаналізувати теоретико-практичні виховні можливості Біблії як дидактичного матеріалу на заняттях з української мови у вищій школі.

Завдання роботи:

- 1) з'ясувати і науково обґрунтувати сутність поняття «прецедентний текст»;
- 2) виявити особливості сприйняття релігійних прецедентних текстів;
- 3) визначити передумови використання Біблії в навчально-виховному процесі;
- 4) розкрити роль і місце Біблії у вихованні християнських цінностей;
- 5) визначити шляхи використання Біблії на заняттях з української мови;

- б) з'ясувати основні види роботи з прецедентними текстами Книги Книг;
- 7) визначити місце притчі як варіації дидактичного матеріалу.

Предметом дослідження є Біблія, **об'єктом** – сукупність прецедентних текстів, що становлять основу для розробки дидактичного матеріалу для використання на заняттях з української мови у закладах вищої освіти.

Основними **методами дослідження** є: аналіз і синтез, які були використані під час роботи над теоретичною частиною наукового дослідження, а також метод спостереження та експеримент, що склали методологічну основу для розробки практичного розділу.

Важливим науковим доробком дослідження проблеми використання Біблії під час навчання української мови є праці І. Назаренко, С. Абрамовича, Л. Туріщевої, В. Слонова, В. Шевчука, М. Мандрики, Т. Бублик, Н. Голуб, Л. Мацько, Т. Симоненко, В. Жайворонка, Г. Слишкіна, О. Ніколенко, В. Красних та ін.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що було з'ясовано роль і місце прецедентних текстів Біблії як основного засобу навчання на заняттях з української мови у закладах вищої освіти, визначено психолого-педагогічні особливості сприймання біблійних текстів як дидактичного матеріалу студентами, розроблено систему вправ на основі прецедентних текстів Біблії для здобувачів вищої освіти, визначено ефективність впливу Євангелія на навчально-виховний процес. Подальшого розвитку набула методика використання прецедентних релігійних текстів на заняттях із словесності у закладах вищої освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості багатоаспектного застосування експериментальної методики використання прецедентних біблійних текстів, яка базується на засадах системи міжпредметних та внутрішньопредметних зв'язків фахових дисциплін мовознавчого циклу, в університетській практиці. Подано рекомендовані методи і прийоми опрацювання прецедентних релігійних текстів на заняттях

з української мови у закладах вищої освіти. Результати магістерського дослідження можуть використовуватися при підготовці майбутніх філологів за спеціальностями 035 Філологія (українська мова та література), 014 Середня освіта (українська мова і література). Ефективним буде використання експериментальної методики під час викладання фахових дисциплін, як-от «Сучасна українська літературна мова», «Практикум української мови», «Дискурсологія», «Старослов'янська мова», «Синтаксис» та інші.

Базою дослідження став факультет української філології Рівненського державного гуманітарного університету.

Апробація і впровадження результатів дослідження відбулося під час виступу на Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Пріоритети філологічної освіти» й упродовж проходження асистентської практики на факультеті української філології РДГУ.

Щодо **структури роботи**, то складається вона зі вступу, трьох розділів, що поділяються на два підрозділи кожен, висновків та списку використаної літератури (63 найменування, що охоплюють 6 сторінок). Основний текст магістерського дослідження викладено на 67 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ТЕКСТІВ ЯК ФЕНОМЕНУ ПРЕЦЕДЕНТНОСТІ

1.1. Специфіка релігійних текстів у системі прецедентності

У свідомості особистості тексти зберігаються у вигляді концептів. Важливе місце посідає прецедентний текст, як один із найголовніших засобів формування мовної особистості – індивідуальної та колективної. Прецедентний текст є складовою прецедентного феномену. Прецедентні феномени – це феномени культури, інваріанти сприйняття яких добре відомі всім представникам лінгвокультурної спільноти [33]. Вони актуальні в емоційному і пізнавальному плані, звернення до них постійно поновлюється в дискурсі, вони виконують роль еталона культури, виступають як символ якого-небудь феномена або ситуації [33, с. 170-171].

Мова має «свій набір специфічних слів і висловлювань, які відбивають і передають спосіб життя, характерний для певної мовної спільноти. Такі мовні одиниці можна розглядати як своєрідні свідчення особливостей національної культури» [26, с. 42].

Явище прецедентності все частіше стає об'єктом уваги як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців. Прецедентні тексти у сучасних дослідженнях розглядають у декількох аспектах: 1) когнітивному (порушуються проблеми зберігання та актуалізації у дискурсі) – Д.Б. Багаєва, Л.І. Даниленко, Ю.М. Караулов, В.В. Красних; 2) прагматичному (тексти презентують вищий прагматичний рівень мовної особистості) – Ю.М. Караулов, В. Лукін, К.П. Сидоренко, А. Є. Супрун; 3) лінгвокультурологічному (існування таких текстів як артефакту культури) – В.В. Воробйов, Г.Г. Слишкін, Ю.С. Степанов; 4) інтертекстуальному (міжтекстова взаємодія і включення в

мовний дискурс найбільш сильних позицій) – В.Г. Костомаров, Р.Л. Смулаківська, І.В. Фоменко.

Водночас у всіх перелічених випадках ми апелюємо до культурної пам'яті соціуму. Н.О. Голубєва зацентрувала увагу на тому, що теорія прецедентних текстів як об'єкта когнітології заснована на теорії системності, а значить «знаходиться на перетині багатьох лінгвістичних досліджень: номінації, теорії тексту, інтертекстуальності, комунікації, теорії мовних актів, референції, концепції логоепістем, вторинних концептів, номіналізації, субституційної, інтеракційної, (ре)презентативної, антропоцентричної, і є, таким чином, синтезуючою частиною теорії мови» [21, с.159].

У даній роботі основним є поняття прецедентності, яке було запропоноване Ю.М. Карауловим. Прецедентні тексти визначено, як: 1) значущі для тієї чи тієї особистості в пізнавальному й емоційному відношенні; 2) мають надособистісний характер, тобто добре відомі і широкому оточенню цієї особистості, включаючи її попередників та сучасників, і нарешті, 3) такі, звернення до яких неодноразово поновлюється в дискурсі цієї мовної особистості [28, с.105].

Отже, тексти не зберігаються в когнітивній базі окремого індивіда чи всього соціуму, а стають прецедентними. Прецедентність може бути представлена на різних рівнях: національному, індивідуальному, соціумному, універсальному. Це пояснюється тим, що вище вказаний феномен, як лінгвістичне явище, формується під впливом різних чинників, зокрема національних, соціальних, історичних та ін.

Г.Г. Слишкін називає умови використання текстів, означених прецедентними: «1) усвідомленість адресантом факту відсилання до певного тексту; 2) знайомство адресата з початковим текстом і його здатність розпізнати відсилання до цього тексту; 3) наявність в адресанта прагматичної пресу позиції знання адресатом цього тексту» [54, с. 32]. В.В. Красних під час дискусії назвала перелік ознак, якими повинен характеризуватися текст, що претендує на статус прецедентного, зокрема: бути фактом; вирізнятися

повторюваністю; володіти маркованістю, рефлексивністю, клішованістю; репрезентувати згорнутий асоціативний ланцюг; володіти шкалою оцінок [55, с.32-33]. Таким чином поняття прецедентності об'єднуватиме ці всі ознаки.

Одним із складників теорії прецедентності є релігійна прецедентність – складне явище, що ґрунтується на текстах релігійного характеру. Окремим різновидом прецедентних феноменів є прецедентний релігійний феномен – складний знак, що характеризується смисловою цілісністю і зв'язністю і має здатність у стислій формі зберігати інформацію про вірування (від найдавніших до сучасних) представників певної релігійної спільноти, постійно поновлюваний у мовленні за допомогою відповідних мовних сигналів, що актуалізують його стандартний зміст. Можливість віднесення релігійних текстів чи їхніх фрагментів до прецедентних релігійних феноменів підтверджується тим, що їм як явищам, пов'язаним із культурою, притаманні всі ознаки, якими дослідники характеризують прецедентні феномени загалом: їх добре знають представники української національної лінгвокультурної спільноти, упізнають без додаткових пояснень і часто використовують у різних комунікативних актах.

Прецедентні релігійні феномени за рівнем прецедентності можна класифікувати як соціумно прецедентні й національно прецедентні. Релігійні ж феномени універсального рівня прецедентності неможливі. До соціумно прецедентних зараховуємо такі прецедентні релігійні феномени, що вербалізують знання про ту чи ту релігійну спільноту. Зокрема, релігійні найменування Коран і Аллах. До національно прецедентних релігійних феноменів відносимо ті, що пов'язані з українською національною культурою й несуть інформацію про давньоукраїнські вірування – Сварог, Перун, Березина.

Зважаючи на те, що питання поділу прецедентних феноменів за характером їхнього вербального вираження є дискусійним, дотримуємося принципів їхньої класифікації, запропонованих Д. Гудковим і В. Красних, із

поділом на вербальні – ім'я та висловлювання й вербалізовані – текст і ситуація.

Завдяки аналізу вдалося виокремити групи прецедентних релігійних імен за такими ознаками:

– тип власної назви:

- теоніми (політеоніми: Стрибог, Дажбог, Бог, Аллах, Єгова);
- ангелоніми й агіоніми (християноніми – Діва Марія, ісламоніми – Магомет, буддоніми – Крішна, юдоніми – Мойсей);
- демононіми й орконіми (Сатана, Перелесник, Щезник);

– символічне наповнення прецедентного імені:

- однозначні прецедентні релігійні імена, що виступають символом певної характеристики (Самсон – символ сили);
- багатозначні прецедентні релігійні імена, що є символом і образу, і ситуації (Адам і Єва, де Адам – символ співжиття людини з Богом, а Єва – джерело життя і символ гріха й непокори);

– кількість складників:

- одиничні прецедентні релігійні імена (Господь, Спаситель; спостерігаються випадки поєднання тотожних одиничних прецедентних імен в одне складне – Христос-Бог);
- складені семантично зв'язані прецедентні релігійні імена, компоненти яких не вживаються окремо як самостійні прецедентні одиниці (Святе Письмо);
- складені семантично вільні прецедентні імена, компоненти яких можуть уживатися разом – як цілісна одиниця Ісус Христос);
- складені семантично вільні прецедентні імена з однією обов'язковою частиною (Іуда Іскаріот);
- парні імена, компоненти яких уживаються завжди разом через високий ступінь їх смислової зв'язаності (Авраам і Сара, Каїн і Авель).

Прикладом прецедентного релігійного тексту, що відповідає всім критеріям прецедентності, є текст головної молитви в християнстві –

молитви Господньої, який знають усі представники християнської релігійної спільноти й мають заданий інваріант сприйняття цього прецедентного тексту.

Джерелами прецедентних релігійних феноменів є: а) книги, якими послуговуються в християнській релігії (Біблія, Молитовник, Требники); б) книги, священні в іудаїзмі (Тора, Мішна); в) священні книги ісламу (Коран, Сура); г) книги, що розкривають сутність політеїстичних вірувань давніх українців (Велесова книга).

За ознакою атрибутованості прецедентні релігійні феномени поділяються на атрибутовані й неатрибутовані. Уживання прецедентних релігійних феноменів без зазначення джерела їхнього походження пояснюється тим, що їх добре знає будь-який представник лінгвокультурної спільноти, і тому пояснення їхнього походження чи змісту будуть зайвими. Атрибуцію опрацьованих прецедентних релігійних феноменів можна схарактеризувати як конкретизовану (наводиться джерело прецедента і конкретне місце його фіксації) й орієнтовну (скеровування читача до джерела без подання повної інформації про нього).

Отже, специфіку етнічної й мовної свідомості визначають прецедентні феномени, що належать до ядерних компонентів когнітивної бази і як об'єкт наукового вивчення є основою теорії прецедентності. Органічним складником теорії прецедентності є релігійна прецедентність як складне явище, оскільки до релігійного дискурсу належать усі тексти релігійного змісту, що сприяють здійсненню мовленнєвих актів, смислове наповнення яких відносять до сфери релігії. Такі тексти мають статус прецедентних релігійних феноменів. Правомірність віднесення релігійних текстів чи їхніх фрагментів до прецедентних феноменів підтверджується тим, що вони становлять «готові блоки» для опрацювання інформації, отримуваної у процесі комунікації, і не потребують коментарів щодо їхнього змісту.

Засвідчено три рівні реалізації прецедентних релігійних висловлювань як вербальних прецедентних феноменів: а) мають тільки поверхнєве значення; б) виявляють поверхнєве й глибинне значення; в) не виявляють

поверхневого значення, а системний смисл актуалізується через глибинне значення.

Джерелом прецедентних релігійних феноменів, уживаних в усному й писемному мовленні, виступають священні книги різних релігій, молитовники, книги про давні вірування українців, з-посеред яких найчастіше актуалізується біблійних текст.

1.2. Психолого-педагогічні засади сприйняття релігійних прецедентних текстів учнями вищої школи

У психолінгвістиці смислове сприйняття тлумачиться як єдиний процес сприймання і розуміння, який залежить від зовнішніх (об'єктивних) та внутрішніх (суб'єктивних) чинників. Однак на сьогодні не існує конкретного погляду щодо сприймання прецедентних текстів релігійного характеру, що і стало передумовою до написання цього розділу.

Ю.М. Караулов визначає 3 способи введення текстів, що мають статус прецедентних, у дискурс мовної особистості: номінація (знак, що вказує на якусь характерну властивість, типову прикмету, ототожнюється з найбільш помітною рисою твору загалом), референтний спосіб використання (мовець, перераховуючи осіб зі свого оточення, вводить їх до числа цього оточення), цитування пряме або приховане (коли відоме висловлювання дещо видозмінено, що, як правило, допомагає мовцеві краще аргументувати свою думку); і виокремлює чотири способи апелювання до цих текстів – ім'я автора, назва твору, ім'я персонажа і цитату, які називає символами прецедентних текстів [28].

Зважаючи на те, що процес сприймання відбувається у взаємозв'язку з такими психічними процесами, як мислення, мовлення, почуття, можемо припустити, що сприймання тексту – це процес розуміння його смислового наповнення при безпосередньому впливі на органи чуття. Також варто враховувати те, що, усвідомлюючи нову інформацію, ми звертаємося до

пам'яті, яка відтворює уже отримані раніше відомості, якщо вони безпосередньо пов'язані.

Єдність процесів сприйняття і розуміння розглядає І.О. Зимня. Сприйняття – це складний психологічний процес, який характеризується «тісною взаємодією механізмів довгострокової та оперативної пам'яті: елементи тексту сприймаються аудіовізуальними рецептами і переносяться в оперативну пам'ять реципієнта» [27, с.6]. Запропонована дослідницею схема смислового сприйняття поділяється на 3 етапи: спонукальний рівень «об'єднує ситуативно-контекстуальну сигнальну інформацію і мотиваційну сферу»; формувальний рівень «функціональної схеми смислового сприйняття містить чотири фази: фазу смислового прогнозування; вербального звірення; встановлення смислових зв'язків між словами і між смисловими ланцюгами і фазу формулювання смислу»; реалізуючий рівень на основі встановленого загального смислу сприйнятого формує задум у відповідь мовній дії [27, с.31-33]. Як відзначає більшість дослідників (М.І. Жинкін, Л.Н. Мурзін, І.О. Зимня, В.А. Кухаренко, Ю.О. Сорокін, Н.В. Чапелева та ін.) основною психолінгвістичною характеристикою тексту (за М.М. Бахтіним) є діалогічність та цілісність.

Аналізуючи процес сприймання прецедентного релігійного тексту варто враховувати те, що методика сприймання залежить не тільки від особливостей побудови дискурсу, як єдиного цілісного структурного компонента, а й від психологічних та індивідуальних особливостей того, хто сприймає.

Сприйняття прецедентних релігійних текстів є особливим видом комунікативної діяльності, яка залежить від низки причин. При осмисленні релігійних прецедентних феноменів враховується не стільки релігійна приналежність здобувача вищої освіти, скільки приналежність його до певної соціокультурної спільноти, адже на психічні процеси впливає не тільки емоційний стан суб'єкта, його внутрішні переконання, а й культура, віросповідання і душевний стан його оточення. У процесі читання «реципієнт

прагне «пов'язати» різноманітні смислові елементи тексту в єдине ціле» [7, с. 27].

Варто зазначити, що сприйняття тексту відбувається на декількох рівнях: найперше студент засвоює знакову систему тексту, згодом переходить до розуміння окремих цитат та висловів, і аж потім відбувається сприйняття цілісної структури поданого тексту. Розуміння прецедентних релігійних дискурсів студентом філологічних спеціальностей відбувається навпаки. Спочатку він осмислює текст у його вербально вираженій формі, згодом переходить до суті самого концепту. При цьому сприйняття відбувається на двох рівнях: поверхневий передбачає осмислення контексту в найширшому розумінні цього слова; глибинний же передбачає фундацію знань автора тексту і його читача.

Взаємодіючи з текстом студент осмислює духовні цінності, відбувається так званий діалог між минулим і сучасним завдяки релігії. Психолінгвістичні дослідження вказують на те, що осмислення тексту відбувається завдяки семантичному аналізу, який починається у підсвідомості ще тоді, коли читач вперше бачить заголовок або перші рядки висловлювання. У деяких випадках сприйняття релігійних прецедентних текстів студентами філологічних спеціальностей пов'язане у свідомості із ментальним об'єктом контексту. З психолінгвістичної точки зору текст ми сприймаємо, як знакову систему, а читача, як індивіда, який взаємодіє із цією знаковою системою. Під час взаємодії у свідомості реципієнта відбувається засвоєння системи уявлень.

Першим етапом сприйняття тексту є його сприймання як звичайного повідомлення раніше невідомої інформації, на другому етапі відбувається осмислення вербально вираженої структури тексту, на третьому – інтерпретація, яка відбувається завдяки порівнянню декодованої інформації, виокремленої з тексту з уже відомим, яке відтворено у пам'яті. Без цих трьох стадій неможливе правильне комунікування. Сприймання прецедентного

тексту можемо описати формулою «поверхнєве сприймання – розуміння «глибинного» сенсу – інтерпретація».

Якщо студент-філолог інтерпретує текст правильно, то він може чітко вказати з якою метою був створений прецедентний текст, що автор хотів ним донести і як знакова система сприяє правильному осмисленню. Однак факти стверджують, що інтерпретація одного і того ж релігійного тексту різними реципієнтами відбувається по-іншому. Створена проєкція одного майбутнього філолога може чітко відрізнитися від інтерпретації його одногрупників, а деколи навіть від задуму самого автора. Водночас осмислення і сприйняття релігійних прецедентних феноменів напряду пов'язане із семантикою та смисловими концептами, виділеними з тексту.

Основною одиницею презентації релігійних прецедентних текстів сучасній лінгводидактиці виступає концепт, який здатний поєднати надбання мови, свідомості та релігії. Концепти, зазвичай, функціонують у найсильніших позиціях – заголовку та епіграфі, що значно полегшує сприймання тексту реципієнтом.

До символів прецедентних феноменів відносимо інтертекст, чужий текст, ремінісценцію та алюзію. Вважаємо за необхідне розмежувати ці поняття, які активно впливають на сприйняття тексту. «Інтертекст» – основний спосіб побудови тексту, «чужий текст» – використані у висловлюванні цитати та натяки, «алюзія» – відсилання до тексту без зазначення автора, спрямована на утворення асоціацій, «ремінісценція» належить до лінгвокультурних явищ, її завдання – введення у текст фрагментів, які нагадують про події, героїв, факти. Найголовнішою умовою ремінісценцій є творче переосмислення, надання тексту нового змісту.

Багато цитат із Біблії виступають епіграфами до творів класичної літератури та доробку сучасних авторів. Розглянемо значення епіграфа у тексті. Найперше, епіграф є концептом прецедентності і співвідноситься з подальшим текстом. Зазвичай, вони виступають як єдине ціле, на відміну від заголовка, роль якого суто семантична. Дуже рідко епіграф повторюється в

самому тексті (що не можна сказати про заголовок), однак якщо повторюється, то відіграє важливу роль у інтерпретації.

Правильність і адекватність сприйняття прецедентного тексту залежить не тільки від графічної системи знаків і засобів його вербального вираження, а й від знань, отриманих раніше читачем, на основі яких відбувається декодування нової інформації.

За О.С. Ахмановою та І.В. Гюббенет, фонові знання – це складова пресу позиції, «вертикальний контекст», що містить «сукупність відомостей культурно- та матеріально-історичного, географічного та прагматичного характеру», відсутність яких унеможливує процес спілкування [3, с. 49]. Фонові знання є поза текстовими поняттями, які полегшують процес сприйняття і розуміння. Однак важливим є не лише їх наявність у нашій пам'яті, а й уміння вчасно та правильно їх активізувати. Фонові знання є запорукою успішної комунікації.

Вважаємо, що найголовнішим із критеріїв оцінювання розуміння прецедентного релігійного тексту здобувачем вищої освіти є можливість відтворення ним тексту завдяки іншим мовним одиницям, але без порушення цілісності висловлюваного. Саме на цьому етапі можемо перевірити мовну компетенцію майбутнього філолога, адже не завжди можемо замінити граматичні конструкції своїми словами так, щоб уникнути спотворення інформації.

Сприйняття прецедентних текстів має на меті виробити у майбутнього філолога вміння орієнтуватися у тексті та його концептах, а саме: композиції, авторських відступах, ознаках прецедентності тощо. Це доволі складний процес, однак щоб його спростити й існують концепти, які займають проміжне положення – входять у дискурс і є надтекстовими елементами.

Отже, при сприйнятті релігійних прецедентних феноменів важливими є дві групи чинників. Перша з них напряму пов'язана із свідомістю реципієнта, наявністю у нього тих чи тих фонових знань, які впливають на осмислення нової інформації. Друга – із специфікою прецедентності, характером

вживання концептів, зв'язком із текстом-джерелом. При сприйманні та осмисленні релігійних прецедентних феноменів у здобувачів вищої освіти активізується пам'ять, покращуються мовна та мовленнєва компетенції, а також розвивається творче мислення.

Отже, у даній роботі основним є поняття прецедентності, яке було запропоноване Ю.М. Карауловим. Прецедентні тексти визначено, як: 1) значущі для тієї чи тієї особистості в пізнавальному й емоційному відношенні; 2) мають надособистісний характер, тобто добре відомі і широкому оточенню цієї особистості, включаючи її попередників та сучасників, і нарешті, 3) такі, звернення до яких неодноразово поновлюється в дискурсі цієї мовної особистості.

Одним із складників теорії прецедентності є релігійна прецедентність – складне явище, що ґрунтується на текстах релігійного характеру. Окремим різновидом прецедентних феноменів є прецедентний релігійний феномен – складний знак, що характеризується смисловою цілісністю і зв'язністю і має здатність у стислій формі зберігати інформацію про вірування (від найдавніших до сучасних) представників певної релігійної спільноти, постійно поновлюваний у мовленні за допомогою відповідних мовних сигналів, що актуалізують його стандартний зміст. Джерелом прецедентних релігійних феноменів, уживаних в усному й писемному мовленні, виступають священні книги різних релігій, молитовники, книги про давні вірування українців, з-посеред яких найчастіше актуалізується біблійних текст.

Зважаючи на те, що процес сприймання відбувається у взаємозв'язку з такими психічними процесами, як мислення, мовлення, почуття, можемо припустити, що сприймання тексту – це процес розуміння його смислового наповнення при безпосередньому впливу на органи чуття. Також варто враховувати те, що, усвідомлюючи нову інформацію, ми звертаємося до пам'яті, яка відтворює уже отримані раніше відомості, якщо вони безпосередньо пов'язані.

Аналізуючи процес сприймання прецедентного релігійного тексту варто враховувати те, що методика сприймання залежить не тільки від особливостей побудови дискурсу, як єдиного цілісного структурного компонента, а й від психологічних та індивідуальних особливостей того, хто сприймає. Основною одиницею презентації релігійних прецедентних текстів сучасній лінгводидактиці виступає концепт, який здатний поєднати надбання мови, свідомості та релігії. Концепти, зазвичай, функціонують у найсильніших позиціях – заголовку та епіграфі, що значно полегшує сприймання тексту реципієнтом.

При сприйнятті релігійних прецедентних феноменів важливими є дві групи чинників. Перша з них напряму пов'язана із свідомістю реципієнта, наявністю у нього тих чи тих фонових знань, які впливають на осмислення нової інформації. Друга – із специфікою прецедентності, характером вживання концептів, зв'язком із текстом-джерелом.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1. Сакральна книга, її структура, специфіка сприйняття та значення для сучасного суспільства

Біблія – найцінніша пам'ятка духовної культури людства. Це особлива книга, унікальна і єдина у своєму роді. Віряни вважають, що Біблія – одкровення самого Бога, яке було подароване людям. Ще із XVII століття Біблією почали цікавитися вчені, з'явилися перші дослідження, а вже в середині XIX століття почалося систематичне її вивчення. В даний час є вже ціла галузь науки – біблеїстика, що вивчає текст Біблії та історичні факти, відображені в ній.

До Біблії потрібно ставитися як до творіння самого Бога, в якому втілюються прагнення, біль і мрії багатьох поколінь. Той, хто не знає і ніколи не читав Біблії, не може називатися людиною освіченою, культурною.

Біблію по праву називають Книгою Книг. Однак немає назви, яка б охопила все значення цього безцінного духовного джерела, яке не тільки оповідає нам історію давніх часів з точки зору релігії, а не історії, але й містить правила поведінки, вчить нас цінувати вічне та орієнтуватися на минуле. Доступні біблійні тексти, сюжети та яскраві ілюстрації викликають інтерес у людей різних вікових категорій, дають змістовні відповіді на актуальні запитання.

Біблія вважається однією з найдавніших з усіх книг; деякі її частини було складено приблизно 3,5 тис. років тому. Припускають, що найперший варіант було створено приблизно за тисячу років до Будди і Конфуція та за 2 тис. років до Мухаммеда. Біблія є найбільш тиражованою книгою у всьому світі, зокрема було надруковано близько 3 млрд. примірників або її частин

двома тисячами різних мов. Статистика свідчить, що 98% людей можуть прочитати Євангеліє рідною мовою.

Біблія – головне джерело християнського віровчення. Це зібрання іудейських та християнських священних книг. Частини Біблії були написані у різний час різними людьми, які повністю відрізнялися своїм соціальним становищем, професійними заняттями, розумовими та духовними здібностями. Саме тим пояснюється така стильова та тематична відмінність. Усі ці автори по-різному висловлювали свої думки. Кожен із них під впливом Святого Духа, писав про те, що найбільше його вразило, описував події, які викликали здивування чи змилювання. Трапляється таке, що один предмет, якась певна ситуація у Біблії висвітлюють із різних точок зору. Упередженому читачеві-скептику може видатися, що тексти Біблії суперечать самі собі. Адекватне сприймання, осмислення й інтерпретація прецедентного релігійного тексту доведе, що Євангеліє насправді бездоганно гармонійне. Варто лише стати вдумливим уважним дослідником і заглибитися у зміст прочитаного

Остаточно сформовано та укладено християнську Біблію було на Карфагенському церковному соборі у 419 році: крім іудейського Старого Заповіту, до неї увійшли 4 житія Христа (від Матвія, від Луки, від Марка, від Іоанна), Діяння апостолів, пророцька книга про майбутнє пришествя Бога Сина – Одкровення Іоанна Богослова (Апокаліпсис), 21 послання апостолів учням.

«Євангеліє» із грецької перекладається як «блага звістка» – добра вість про пришествя на землю Сина Божого, Спасителя, описання Його земних справ і вчення, про Його криваву хресну жертву в ім'я людей і про Воскресіння. Наукою не доведено, але вважається, що євангелісти Матвій та Іоанн були учнями Ісуса, а Марко й Лука – сподвижниками його учнів. Саме ці чотири життєписи, написані грецькою мовою, і стали основою для формування Нового Заповіту.

Книги Старого Заповіту оповідають про події від створення світу до Різдва Христового. Вони не лише викладають першопочаткову історію людства, але й обіцяють людям пришестя Месії, Спасителя світу, готують людей до зустрічі Його. Новий Заповіт розповідає про пришестя Спасителя – Сина Божого Ісуса Христа – дуже просто, звичайно. Автори Євангелій не мали наміру вигадати важливу особу. Крім того, про що вже йшлося, вони писали в різний час, в різних місцях за різними літературними схемами, з різними намірами. Але дивно саме те, що різні автори, в різних місцях, із різними темпераментами і літературними стилями зуміли створити образ особистості такої послідовної, психічно вартісної, такої величної, незрівнянної. Така особистість Ісуса, що описана у Євангеліях, не може бути вигадана. У світовій літературі не існує особистості, яка навіть здалека могла би зрівнятися з Ісусом. Навіть найсучасніші групи найбільш досвідчених психологів, характерологів, зібравшись до купи під одним дахом, не змогли б вигадати таку особистість, як Ісус. А Його, натомість, з крайньою простотою представляють із літературної точки зору письменники, які не вивчали психології, характерології, літератури. Не випадково всі ці книги Святого Письма об'єднані заголовним словом «Заповіт». Воно багатозначне: це й «заповідання» – заповідане Богом учення, і водночас взаємна угода, спілка Бога і людей.

Слід зазначити, що уважне читання Старого й Нового Заповітів може привести вдумливого читача до висновку: ці частини Біблії є суперечливими. Старозаповітні закони забороняли вбивство тільки юдеїв, ця заборона не поширювалася на решту людства. Більше того, існувало чимало старозаповітних настанов, де містився прямий заклик до розправи з неюдеями. З іншого боку, в ученні Ісуса Христа забороняється вбивство будь-якої людини, незалежно від її расової чи національної приналежності.

«Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви» (Матвія 7:12) – таким є один із наріжних каменів учення Нового Заповіту. Християнство є релігією любові.

До Біблії християни звертаються, радяться з нею щоденно. Траплялося, що люди бралися її читати, щоб заперечити вчення, яке вона містить, а закінчували тим, що ставали її щирими шанувальниками і віруючими. До прикладу, всесвітньо відомий фізик Ісаак Ньютон був також видатним дослідником давніх манускриптів і дуже ретельно досліджував Святе Письмо. У результаті він повідомив, що знайшов у Новому Заповіті більш переконливі докази істини, аніж в усій цивільній історії. Крім того, багато сюжетів та оповідей Біблії були покладені в основу численних творів мистецтва – живопису, літератури, музики, скульптури.

Біблія свідчить про те, що її Автором є Господь – творець світу видимого і невидимого. Аби написати Біблію, Він використав людей лише як своїх секретарів, спонукаючи їх своєю творчою силою записати надихнуті Ним думки. Біблія була задумана одним Автором – Богом. Вона має на собі й ще один знак богонатхненності: вона – книга пророцтв, котрі вже безпомилково збулися або ж збуваються нині.

Виникають питання як соціологічного, так і нормативно-теологічного характеру. Як читають Біблію люди? Як читає Біблію Церква? Як слід її читати? Що відшукувати? Як імплементувати отримані знання у життя? Звідси постає загальне питання про ставлення сучасного суспільства до Біблії і можливі способи її актуальних прочитань в контексті українських суспільних реалій.

Розглядаючи Біблію як фундамент європейської культури, український дослідник С. Абрамович стверджує, що з руйнацією цієї основи людина втрачає себе: «Втрата духовних і культурних цінностей на хвилі перманентного революційного збурення суспільства і науково-технічної революції останнього століття привели світ до того, що вже ставиться питання про збереження в людині її людяності, більше того – про збереження самої людини» [1, с. 9].

Біблійний текст, який в межах християнської традиції сприймався як цілісний, нині препарується, розглядається і продається частинами, «під

замовлення». Текст вже не слухають, сенс не шукають, Автором не цікавляться.

Текст споживають, та він втрачає свій метамасштаб і звужується до розмірів магазинної вітрини, за якою покупці бачать цікаві для себе «речі» і замовляють їх. Тому нагальним завданням всіх людей Церкви, зокрема фахових біблеїстів та теологів, мусить стати захист таких непопулярних властивостей біблійного тексту як радикалізм, вибагливість, несвоєчасність, нонконформізм, незручність.

Є безліч можливих тематичних способів читання Біблії, з яких найбільш актуальними видаються політичні, соціально-економічні, конткультурні, апокаліптичні.

Біблія в інформаційному суспільстві відкривається не лише як Книга, але й як інтертекст, який наче вбудований в загальний масив інформації і є невід'ємною складовою сучасних інформаційних процесів. Більше того, біблійні тексти, образи, алюзії, мотиви укладають основу культурного інтертексту, тож їх можна зустріти іноді в несподіваних формах, на поверхні соціокультурного життя вони набувають незвичного вигляду. Якщо не можна відділити Біблію від сучасної інформаційної мережі, то постає цікаве питання про можливість нових форм інтеграції її змісту, цінностей і смислів в глобальну медійну і комунікаційну систему. Після «галактики Гутенберга» виникає новий інфопростір, де на зміну книзі йдуть нові формати. І якщо ми погоджуємось, що Біблія – це, перш за все, Слово Боже, Його послання, Одкровення, то можна бути впевненим, вона продовжить існувати і в некнижньому форматі.

Майбутнє в його апокаліптичних образах впритул наблизилось до людства, що змушує багатьох людей згадати про Біблію, її пророцтва і залишену там надію. Біблійний Апокаліпсис надихає сучасників на роздуми про сценарії кінця світу і нагадує про кінечність життя і відповідальність за нього. Постсучасна людина погано знає історію, мабуть відчуваючи, що вона добігає кінця. Але майже універсальним стає захоплення апокаліптикою і

постапокаліптикою. Насправді ж Біблія стверджує, що історія закінчиться іншим чином – прямим втручанням Бога в долю людства. Апокаліптичне бачення світу стає загальним поглядом у завтрашній день, але мало хто читає першоджерела про майбутнє.

На тлі філософських розмов про «смерть книги», Біблія залишається не просто актуальною, а радикальною у своєму зверненні до сучасної людини. Вона лише частково відповідає на сподівання людей, зберігаючи дистанцію, не зливаючись із світом сучасності.

Слід визнати, що біблійний текст живе своїм життям, символічна реальність не збігається з соціальною. Текст і життя перетинаються, впливають одне на одного, але залишаються у відповідальності різних акторів та авторів. Так свобода і відповідальність людини не втрачаються від знання біблійних істин і свідомого підкорення їм. Лише із середини біблійного текстуального універсуму людина може знов відчувати себе у світі як вдома, зрозуміти свої глибинні проблеми, усвідомити своє покликання, знайти свій образ.

Після герменевтики «довіри» і «підозри» слід навчитись не тільки читати Біблію від себе, із себе, але й читати себе, розуміти себе в світлі Біблії, споглядаючи із неї, зайнявши своє місце в її світі. Сучасний біблеїст Стенлі Хауервас акцентує єдність біблійної мови і соціального світу, тексту і життя: «Розмістити світ і мову в різних площинах – значить удавати, ніби світ побудований без допомоги мови і що людина може підвестись над мовою і думати про неї зовні» [60, с. 11]. Зрозуміти біблійну мову означає зрозуміти світ, в якому Бог і людина займають належні місця; зрозуміти життя, як воно має бути згідно плану творіння. Біблійні слова творять світ, і ця Божественна творчість триває, тож і ми можемо творити свою історію в світлі Біблії і за допомогою її слів, сенсів, метафор. Таким чином, Біблія є не просто об'єктом зацікавленості або дослідження, вона є конститутивним чинником нашого світу. Її духовні істини впливають на всі сфери сучасного життя, на історію Церкви і на долю всього людства.

Церква хоче читати Біблію виключно як духовну книгу, викресливши з неї більшість ключових тез та найбільш вражаючих оповідей про засудження владної корупції, соціальної несправедливості, релігійного лицемірства. Якщо суспільство хоче бачити в Біблії задовольняючі відповіді на сучасні запити культури, доведеться викинути її повністю, адже увесь дух і увесь зміст книги говорять проти матеріалізму, егоїзму, споживацтва.

Якщо ж ми хочемо сприймати Біблію в усьому її радикалізмі, у відкритості питань, у безпосередньо особистісному вимірі наших взаємин із Богом, нам варто бачити її цілісною, де є багато людського, іноді надто людського – політики, економіки, історії, культури, але стверджується плинність цього світу, віщується майбутнє Царство Боже. Біблія – не тільки про нас і наш сучасний світ, але й про те, що йде на зміну цьому світові. Сучасність світу постає в світлі майбутнього Царства, яке стане справжньою постсучасністю і постісторією.

В егоцентричному світі слід частіше нагадувати, що Біблія теоцентрична. Біблія говорить не тільки про людину, про її історію і сучасність. Вона відкриває людині Бога, Його світ, Його Царство, яке гряде. Так збігаються суспільна актуальність і контрсучасний радикалізм.

Сьогодні прийшов час вчитися грамотно інтерпретувати Біблію. Але **серйозне ставлення до Писання вимагає більшого – дозволити Біблії інтерпретувати нас**, промовляти до нас з усією вибагливістю Божественного Слова, наситити цим Словом і відродити до нового життя увесь наш нині кризовий стан ідей і речей. Нам знову слід пригадати, що спочатку було Слово, воно дало нам життя і лише воно здатне наше життя трансформувати, виправивши духовні, політичні, соціально-економічні, культурні деформації постсучасності.

1.2. Особливості впливу Євангелія на освітній процес, його роль у вихованні морально-християнських цінностей здобувачів вищої освіти

Реформування освіти в Україні на зламі століть призвело до руйнування старих цінностей, орієнтирів виховання, що зумовило необхідність пошуку нових. Це, насамперед, позначилося на формуванні кінцевої мети навчання та виховання. Першочерговим завданням і кінцевою метою виховання громадян України має виступати формування духовних цінностей особистості. Упроваджуючи систему виховання, засновану на народності, родинності, не можна не враховувати таку істотну рису українського народу, як релігійність. Класична педагогіка віднаходила свої основні ідеї саме в християнстві. Як свідчить історія педагогіки, релігія була і є могутнім чинником розвитку педагогічних поглядів. І не дивно, що сучасні високорозвинені країни використовують виховний потенціал релігії, адже проблема духовності у вихованні підростаючого покоління сьогодні є однією із глобальних проблем. Саме духовність надихає людей у найбільш складні роки історії своєї країни на подвиги. За своєю сутністю наша країна є унікальним осередком культурних і духовних цінностей. З метою їх збереження і розвитку необхідно подальше розширене відтворення духовності шляхом розумного навчання й морального виховання молодого покоління.

Виховання духовності – це така організація навчально-виховної роботи, педагогічного спілкування у закладах вищої освіти, яка виходить із позиції ціннісної свідомості, ціннісної поведінки в усіх формах людських відносин: моральних, політичних, релігійних, естетичних, художніх, інтелектуально-пізнавальних, мотиваційно-оціночних, що особливо суттєво – у сфері моральних і ціннісних відносин. Значну роль у формуванні особистості спудеїв відіграє християнська церква. Як соціальний інститут вона використовує сучасні форми і методи виховання, захищаючи молодь від шкідливого впливу негативної сфери. У результаті ряду обставин, що історично склалися на території Європи, домінуючою релігією стало християнство. Розповсюдження цієї релігії стало найбільш впливовим фактором у формуванні моральних норм нашого суспільства. Виходячи з

цього, нині при реалізації завдань морального виховання молоді слід акцентувати особливу увагу на моральних нормах суспільства, для якого найбільш близькими і психологічно сприятливими є християнські цінності. Одним із основних завдань християнського релігійного виховання є формування такої особистості, якій притаманні почуття відповідальності перед суспільством, державою, прагнення до боротьби за розвиток гуманних основ суспільства. Осередком духовної просвіти можна назвати і родину як першу виховну школу, яка дає людині азбуку життя. Завдяки християнському вихованню людина може протистояти спокусам і обирати в житті правильний шлях. А для цього потрібно, щоб особистість не лише оволодівала правилами поведінки в суспільстві, але й мала внутрішню цілісність, яка б робила для неї ясними різноманітні прояви добра і зла.

Основу християнської культури виховання складають християнські цінності, до яких поряд із високою вірою в Бога, працелюбністю і патріотизмом відносяться ще й цінності морально-етичні. Основними з них є любов до людей і милосердя, глибока повага до батьків і старших. Через добротворення, творення добра розвивається не лише любов до Бога, а також до своєї сім'ї, народу, Батьківщини. Акценти на добротворення у вихованні молоді особи сприяють розвитку добрих почуттів, виховують у неї альтруїстичні прагнення і позбавляють її егоїстичних нахилів. Взагалі культ милосердя завжди був притаманний українцям. Участь у добротворенній діяльності: допомога людям похилого віку, хворим, догляд за молодшими братами і сестрами, догляд за тваринами та ін. Добротворенність бере початок у щоденному спілкуванні з людьми, умінні розуміти їх, допомагати у скрутну хвилину, вміти ставити себе на їх місце. Тобто, своєю метою християнство ставить орієнтацію особистості на неперехідні цінності, пов'язані з моральним удосконаленням особистості.

Серед моральних цінностей християнства можна відзначити ідею оптимістичного, радісного сприйняття світу. Адже в щоденному житті ми маємо безліч факторів, які несуть із собою жаль і смуток. Без віри подолати

всі негаразди надзвичайно важко. Християнство є завершеною цілісною системою поглядів, дотримання яких дозволяє достойно прожити і один день, і все життя. У процесі формування морального розвитку особистості одними з найефективніших є активні форми і методи (ситуаційно-рольові ігри, аналіз соціальних ситуацій морально-етичного характеру, ігри-драматизації, тощо), які дають можливість безпосередньо й емоційно залучатися до ситуації морального вибору та морального пошуку. Особливе місце у вихованні посідають такі форми і методи залучення учнів до світу християнських цінностей, які передбачають поєднання за допомогою художньо-музичних образів традиційних форм роботи з художньою діяльністю самих школярів. Доцільною формою виховання на християнській народній традиції є залучення їх до світу мистецьких та художніх цінностей християнської культури. Поряд із цими методами доцільно використовувати на уроках словесності й традиційні бесіди, лекції, роботу з книгою, творчі роботи, створення презентацій, читання з обговоренням, аналіз соціальних ситуацій морально-етичного характеру. Результативність застосування інтегрованого підходу, різноманітних виховних форм, методів і впливів значною мірою залежить від того, наскільки вони відповідатимуть індивідуальним і віковим особливостям учнів, задовольнятимуть їх духовні потреби, викликатимуть відповідну мотивацію і стимулюватимуть саморозвиток і самовиховання студентів, спонукатимуть до морального вдосконалення.

На нашу думку, існує багато причин, що свідчать про необхідність поліпшення християнського виховання у закладах вищої освіти України.

Насамперед, це:

1) різке падіння духовного і фізичного здоров'я української молоді – демонстративно неадекватна поведінка, агресивність, тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія, дошлюбне статеве життя, самогубство, бродяжництво;

2) руйнівний вплив телебачення та інтернету;

- 3) криза основних виховних інституцій – сім'ї, школи, громади;
- 4) відсутність реально підтриманих державою чітких ідеологічних орієнтирів;
- 5) поява нової генерації учителів із низькою професійною мотивацією, ознаками індивідуальної свободи;
- 6) цінність людини визначається не рівнем духовності, моральності, а її матеріальними статками;
- 7) відсутність в Україні авторитетної високоморальної влади;
- 8) Україною править «еліта», що асоціюється з незмірним багатством, хамством, бездуховністю, байдужим ставленням до проблем «ближнього свого».

Ми живемо в той час, коли наше духовне сприйняття зруйноване хтивістю та безсоромністю. Відступ від моральних норм став звичним явищем, а хороша поведінка – відхиленням від норми. Індивідуальна свобода одержала схвалення громадськості. Усі ці виклики жорстко проектується на всі сфери суспільного життя, особливо на стан сучасної освіти, що зазнає суттєвих моральних, духовних втрат і збитків. Реформи, що відбуваються в галузі освіти, безсилі перед новими соціальними викликами.

Сучасна освіта поступово втрачає своє основне призначення – виховання високоморальної особистості. Справжня освіта – це, передусім, освіта високих духовних стандартів. За кілька віків наука й освіта виробили власні позитивні цінності – раціоналізм, знання, прогрес, розум. Ці надбання довгий час були і залишаються орієнтирами у становленні й удосконаленні освіти. Але цей шлях дав і багато негативних явищ: повну ізоляцію від культури, дегуманізацію науки і наукової творчості тощо. Орієнтація на нові сучасні інформаційні технології забезпечує лише інтелектуальну сферу сучасного випускника загальноосвітньої школи або ЗВО. Однак сфера моралі та культури залишається поза увагою сучасної освіти. Наприкінці ХХ століття ці побічні успіхи прогресивного розвитку перетворилися на головні та стали викликом людству ХХІ століття.

В Україні складається досить парадоксальна ситуація, суть якої полягає в тому, що за кількістю населення з вищою освітою наша держава посідає одне із провідних місць в Європі. Однак за рівнем життя серед країн цивілізованого світу ми, на жаль, посідаємо одне з останніх місць, а за кількістю негативних явищ, які відносяться до сфери моралі, духовності, – одне із перших.

Корупція, хабарництво, низький рівень культури, моралі, толерантності та інші антисоціальні явища ставлять під сумнів сам факт існування освіти як такої. Водночас влада та чиновники за рахунок зовнішніх успіхів (поремонтували дах, провели воду, придбали меблі, відкрили комп'ютерний клас, причому за кошти платників податків) намагаються завуалювати глибинні проблеми освіти, які визначають її якість, морально-духовне обличчя українського народу і держави зокрема. Вихід із ситуації, що склалася в суспільстві, і зокрема в освіті, можливий за умови повернення українського суспільства, влади та усіх суспільних інституцій до традицій християнської моралі, Божих заповідей. В іншому випадку українське суспільство чекає не лише економічна криза, а й духовна.

Говорячи про шляхи виходу з нинішньої складної ситуації, більшість педагогів є одностайними у тому, що необхідно посилювати морально-етичне виховання школярів шляхом залучення педагогічних можливостей релігійних традицій. Відомі педагоги Я.А. Коменський, І. Песталоцці, М. Пирогов, К.Д. Ушинський, Г. Ващенко, В. Сухомлинський та інші зазначали, що моральне виховання є основою формування особистості. Вони стверджували, що бути людиною означає виховати в собі найкраще, те, що робить її вінцем творіння, образом і подобою Божою. Зокрема відомий педагог Г. Ващенко підкреслював, що виховання повинно формувати в молоді ціннісні орієнтири відповідно до національних традицій і характеру та глибокої релігійності. Заслужують на увагу погляди відомого дослідника С. Сірополка щодо відносин між церквою та школою. На його думку, церква має задовольнятися проголошенням своїх істин лише тим, хто належить до

неї, тоді як світська освіта стосується усіх громадян і всіх дисциплін. Водночас учений вважає, що найкращим вирішенням питання щодо місця релігії в школі може бути приклад зі статуту єдиної школи УНР, який визнавав лекції Закону Божого обов'язковими для учнів [52, с. 24]. Виховання дітей і молоді має бути релігійним, адже це є неодмінною умовою становлення свідомого громадянина, здатного самовіддано служити Богові й Україні.

Християнське виховання на заняттях може відбуватися за умови використання Святого Письма, адже воно пробуджує віру, відкриває мудрість Божих законів, за якими здавна жили наші предки, формує високі моральні чесноти, що приводять людину до гармонії зі світом і власним сумлінням. У зв'язку з цим роль Біблії у вихованні студентів набуває особливого значення. Це найвидатніша книга в історії людства, що увібрала народну мудрість, втілила моральні основи життя. Це не просто явище культури, воно є основою духовного буття світу. Саме в Біблії можемо знайти шляхи вирішення різноманітних проблем: життя і смерті, долі і душі людини, добра і зла. Вона вчить нас, як жити, що можна робити, а чого ні. Вона заспокоює в небезпеці, підбадьорює в нещасті і просвічує світлом життя в часи смутку та горя. Вона допомагає самотньому мандрівникові. Безбожник і гордий тремтять перед лицем її пророцтв, але для тих, хто в смутку і стражданні, вона є ніжною і люблячою матір'ю.

Біблію називають Книгою Книг. Але і ця назва не може охопити все значення цього безцінного джерела, яке не просто оповідає нам історію давніх часів, але й містить справжні перлини та правила поведінки, вчить нас цінувати вічне та орієнтуватися на минуле. Доступні біблійні тексти, сюжети та яскраві ілюстрації не можуть не зацікавити дитину, не викликати в неї безліч запитань, відповіді на які можна знайти в Книзі Життя. Сьогодні, з огляду на ті негативні явища, що мають місце в дитячому та молодіжному середовищі, використання Біблії набуває особливого значення та актуальності.

Майбутнє нашої держави, що має багату тисячолітню християнську культуру, залежить і від християнського виховання, від змісту тих цінностей, які закладаються в серцях молоді, від усвідомлення ідентичності зі своїм народом, його історією, традиціями, від мудрої книжки, рідного слова. Хоча в Україні церква відокремлена від освіти і держави, сьогодні відчувається гостра необхідність їх співробітництва. Спираючись на багатовікові норми християнської моралі, сучасне людство зможе повернути суспільство до морального відродження та врятувати його від повного краху моральних цінностей. Ураховуючи потребу духовного відродження, сучасний навчально-виховний процес покликаний забезпечити наповнення всіх його ланок змістом, який би допомагав педагогам виховувати душу, чесні і сильні характери, формувати сумління і громадянські чесноти: працьовитість, самопожертву, пошану до старших і спонукав би студентів бути корисними своєму народові. Цьому сприяє Біблія, яка має великий виховний вплив на здобувачів вищої освіти, формуючи їх світогляд та високі моральні чесноти.

РОЗДІЛ 3. БІБЛІЙНІ ТЕКСТИ ЯК ОДИН З РІЗНОВИДІВ ДИДАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

3.1. Використання прецедентних текстів Книги Книг на заняттях з української мови

Ті дидактичні підходи, які використовували під час вивчення Біблії на заняттях з української мови навіть декілька років тому, є застарілими і потребують нового змістового наповнення. Зараз час дуже мобільний, щодня з'являються нові відкриття у різних сферах, загалом і в дидактиці зокрема.

Тому необхідно встигати за інноваціями або створювати їх самому. Для нас важливим є не залишити студента байдужим до того матеріалу, який пропонуємо йому для вивчення. Нехай спудей заперечить, з чимось не погодиться, але не буде байдужим. Це і стосується вивчення біблійних текстів на заняттях з української мови у ЗВО.

Вся світова спільнота орієнтується на цінності, затверджені ООН: свобода, рівність, солідарність, толерантність, повага до природи, спільна відповідальність, а також на загальнолюдські цінності: віра, надія, любов, добро, справедливість, краса, здоров'я, чесність, милосердя, благородство.

У суспільстві сталого розвитку необхідно не тільки знати його цінності, але й навчити приймати самостійні рішення щодо захисту загальнолюдських цінностей, готовності діяти на засадах ціннісних орієнтирів та змісту сталого розвитку.

Водночас формування духовно-моральних цінностей в умовах глибоких соціально-економічних змін в Україні нашою є значні труднощі. Оскільки сьогодні існує загроза обмеженості свідомості, девальвація морально-духовних цінностей, то виникає необхідність говорити про дефіцит моральної культури, духовності та потребу в забезпеченні умов,

які б сприяли розвитку загальнолюдських моральних цінностей у студентів у процесі вивчення української мови.

Специфіка формування загальнолюдських духовно-моральних цінностей здобувачів вищої освіти полягає в реалізації людяності як критерію високоморальної особистості. Процес виховання молодого покоління розглядається як система, що являє собою частину більш широкої системи формування загальнолюдських духовно-моральних цінностей.

Що означають терміни «виховання», «духовність», «моральність»? Виховання – процес засвоєння загальноприйнятих у суспільстві норм поведінки. Духовність – осмислення особистістю гуманістичного сенсу мети власного життя, людської життєдіяльності загалом. Моральність – внутрішня установка людини. Саме з моральністю пов'язано розрізнення добра і зла за умови, що індивідумом визначаються ці категорії.

На заняттях з української мови корисно ознайомити та обговорити слова давньоримського філософа Сенеки, який писав: «Навчись спершу добрим правилам моралі, а потім мудрості, бо без перших важко навчитися останній».

Слушно також розтлумачити зміст відомого народного вислову: «Хто встигає в науках, але відстає в добрих правилах моралі, той більше відстає, ніж встигає».

Виходячи з цього, виховна мета занять словесності має бути спрямована на:

- 1) утвердження принципів загальнолюдської моралі, правди, справедливості, доброти, працелюбності, інших добродійностей;
- 2) прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій, релігій усіх народів, що населяють Україну;
- 3) виховання духовної культури особистості, створення умов для вибору нею своєї світоглядної позиції;
- 4) формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю.

Викладач української мови в процесі навчання своїх предметів має створювати певні психологічні передумови, що виявляються в здатності студента заглибитися в себе, ставити себе на місце іншого, аналізувати й пояснювати поведінку в різних конфліктних ситуаціях. Створювати відносно стійкий образ «Я». Мова як засіб спілкування з людьми є важливим фактором формування духовно-моральної культури.

Відродження духовності молодшого покоління покладається на фольклор, у якому відображено народні погляди на виховання, де загальнолюдські моральні цінності виражають ставлення особистості до соціальних цінностей, характеризують її здатність створити власну ієрархію цінностей у своїй свідомості, визначити стратегію поведінки, являють собою своєрідну форму моральних настанов і заповідей народу.

Для виховання духовно-моральних цінностей доцільно проводити нестандартні заняття з української мови. Звичайно ж, вони вимагають ґрунтовної підготовки, урахування різних факторів, зокрема рівня сформованості умінь і навичок студентів, їх вікових особливостей та інтересів. На таких заняттях студент повинен бути центральною фігурою: як дослідник, доповідач, ініціатор дискусії, активний учасник групи, консультант тощо. Завдання ж викладача полягає не тільки у визначенні теми, обсягу навчального матеріалу й форм його опрацювання, а й у чіткій мотивації навчально-виховного процесу, забезпеченні демократичного стилю спілкування, атмосфери творчого пошуку, успіху кожного. Цього можна досягти, зацікавлюючи студентів, пропонуючи прийоми виконання завдань, шляхи пошуків відповідей на поставлені запитання, заохочуючи прагнення знаходити свій спосіб вирішення тих чи тих проблем, підтримуючи ініціативу, самостійність, уміння застосувати набуті знання та навички у нових умовах. Лише при такому підході до проведення нестандартних занять з мови можна говорити про їх доцільність, результативність, спрямованість на плекання особистості як творця свого життя.

Апробація результатів на практиці показує, що у вищій школі доцільно проводити добре відомі педагогам-словесникам такі види занять: лекції, конференції, семінари, практичні та лабораторні роботи. Також варто використовувати диспути, індивідуальні наукові дослідження, наповнивши їх новим змістом, модернізувавши відповідно до вимог часу, інших суспільних реалій, а також змін у програмах з мови.

Заняття з української мови можна назвати уроками життя, оскільки викладач-філолог, який є майстром своєї справи, завжди прищеплює кращі моральні принципи майбутнього будівника вільної України. З цією метою корисно часто звертатися до цитат Біблії: «Шануй батька свого й матір свою, щоб добре було тобі, і щоб жив довго на землі» [6].

Суспільство змінюється, проте непорушними залишаються віковічні святощі: материнство, сім'я, любов, благородство, повага до батьків, милосердя, вірність. На них не повинна впливати економіка, політика, історія чи мода. І в цьому мають допомогти уроки мови, адже на них викладач має найбільше можливостей вплинути на емоційно-оцінну сферу дитини й до того ж зробити це непомітно для неї, що має чималу вагу, а також коригувати систему цінностей, розширювати світогляд, формувати духовну сферу.

Вдало дібраний дидактичний матеріал, відповідні методи та прийоми роботи над ним здатні успішно впливати на формування кожного з названих вище критеріїв духовності людини, а також допоможе педагогу виконати головні завдання духовно-морального виховання:

- 1) становлення активної самостійної особистості, свідомого громадянина України;
- 2) формування засобами текстів майбутніх матерів, батьків, чоловіків, дружин;
- 3) розвиток розумових сил, багатства мови, логічного й образного мислення, відтворюючої уяви;
- 4) розвиток емоційної сфери, високої культури почуттів, цілеспрямованості й твердості переконань.

У процесі роботи на заняттях з української мови ставляться завдання, пов'язані з духовним вихованням студентів, розуміння мети й сенсу буття, краси людської душі. Щоб досягти ефективності духовно-морального виховання на заняттях з української мови, необхідно врахувати рівень знань та умінь, вікових особливостей; активно використовувати міжпредметні зв'язки, активні й інтерактивні методи навчання; розвивати інтерес до вивчення української мови; формувати розуміння краси рідної мови, національних традицій, моральних якостей українського народу; формувати вміння аналізувати ситуації та бачити «добро-зло», «прекрасне-огидне», «щедрість-жадібність».

Добір навчального змісту й організація навчання української мови здійснюється на основі застосування та поєднання основоположних дидактичних і методичних принципів. Принцип демократизації та гуманізації навчання мови полягає у здійсненні методики партнерського співробітництва викладача та студента. Це означає, що педагог відмовляється від диктату у взаєминах зі студентами і будує стосунки з ними на основі толерантності, взаємної довіри, теплоти, сердечності, високо поціновує й заохочує щирі прояви інтелектуальної діяльності, що знаходять відображення у таких критеріях, як самостійність, патріотизм, потяг до істини, до прекрасного, душевність, людяність, добротворча спрямованість, вірність заповітам предків, любов до природи тощо, і які виявляються не лише на словах, а й підкріплюються відповідними вчинками. Дотримання цього принципу утворює якісні світоглядні, морально-етичні, духовні зрушення в освітній культурі українського суспільства.

В умовах економічної та соціальної нестабільності в країні, коли межа між моральним і аморальним досить розмита, потрібно особливу увагу приділити підвищенню духовної грамотності та формуванню стійких моральних переконань. Саме особистісно зорієнтоване виховання має забезпечити розвиток такого рівня свідомості, який би спонукав до самопізнання, самоактивності, самовизначення, самовиховання.

Успіх залежить також від особистості самого викладача, від його психологічного настрою та усвідомленого бажання передати вихованцям певні людські ідеали через свій предмет. Словесник у першу чергу має бути для учнів носієм культурних надбань людської цивілізації, втіленням чеснот і моральності.

Духовно-моральні цінності мають віднайти належне місце у всіх сферах людського життя, бо потенційно саме духовність та моральність є основою життєдіяльності людини. Духовно-моральне виховання особистості – це невтомна праця задля удосконалення внутрішнього світу та втілення духовних цінностей у життя. Це самодисципліна, самореалізація, самосвідомість та вибір усього того, що допоможе вберегти душу, не вбити в собі людину. Про духовність людини можна дізнатися за наявністю в неї потреб у знаннях, професійному самовизначенні, повазі, любові, спілкуванні, естетичному задоволенні, потребі робити добро. Саме завдяки Святому Письму словесник має змогу формувати моральні підвалини особистості, розвивати її духовний і душевний потенціал.

Варто пам'ятати: Біблія – Живе Слово Бога, звернене персонально до людини. Через Біблію Бог тисячі років промовляє до багатьох поколінь, численних народів з різною культурою та ментальністю. Його Слово ніколи не є мертвим. Важливий інший аспект: необхідно, щоб людина почула того, хто до неї промовляє. Інакше кажучи, Біблія – це діалог Бога і людини, історія спасіння людства. Натомість у Біблії ніколи не можна шукати відповіді на наукові питання, адже вона не є науковим посібником з конкретної галузі. Хоча науковець багато почерпне для себе зі Святого Письма. Скажімо, є доконаним фактом, що Бог створив світ. Натомість, як це відбувалося, в які історичні періоди, скільки це тривало – це ті питання, на які повинні відповісти дослідники. Водночас старозавітній образ створення світу є метафоричним.

У Біблії відкривається багато змістовного не лише з наукової сфери, а й з побуту перших людей, їхнього способу життя. Саме невимушеність,

повчальність повинні зацікавити не лише у вивченні прецедентних текстів Книги Життя, а й розгляду їх з лінгвістичної точки зору.

У журналі « Слово і час» є стаття В. Шевчука «Як би я викладав уроки Біблії в середній школі» [63], якою можуть скористатись педагоги, вивчаючи тему «Біблія – Святе письмо (Старий і Новий Заповіти) і збірки літературних пам'яток (Книга Буття, Книга Псалмів, Пісня пісень). Біблійні книги в давній Україні: Псалтир (молитви), Євангелії (про Ісуса Христа), Апостол (про його учнів). Українські переклади Біблії (П. Куліш, І. Пулюй, І. Нечуй-Левицький, І. Огієнко, І. Хоменко та ін.). Використання біблійних тем, сюжетів, мотивів, образів є необхідною умовою виховання християнських цінностей на заняттях з української мови.

Готуючись, викладач має змогу попередньо ознайомитися із уривками з Біблії за хрестоматією, з ілюстраціями Гюстава Доре, передмовою В. Шевчука, примітками та коментарями А. Нікули. Словесник може звернутись і до інших джерел при вивченні Біблії [9], [10]. Проблема вивчення біблійних текстів широко висвітлена у статтях С. Абрамовича, М. Борецького, В. Мартинюка, О. Ніколенко, А. Пастухової, у книгах Л. Куценка, В. Соболь, В. Сулими та ін. Більшість із методистів пропонують розглядати Біблію тільки як збірку релігійних та церковних догм, а В. Шевчук – як пам'ятку духовності всього людства. Біблія сильна не так історіями в ній розказаними, як духовним змістом, що ті історії наповнює [63, с. 77].

За концепцією розвитку гуманітарної сфери України, яка є пріоритетною в цілісному процесі реалізації української національної ідеї та державотворення, найвищою цінністю проголошується людина. Тому змістом вищої освіти передбачається створення оптимальних передумов для всебічного розвитку особистості, виховання громадянина – патріота України. Відповідно, у сьогоднішній системі освіти набуває особливої актуальності питання духовного та християнського виховання засобами рідної мови.

Водночас багато вчених, педагогів, письменників, журналістів, політичних і релігійних діячів вважають, що духовно-моральне очищення, оновлення суспільства можливе лише за умови звертання людей до справжніх духовно-моральних істин і цінностей, що подані в Біблії – Старому і Новому Завітах. Біблія – основа християнського віровчення, що з давніх часів прийняте українським народом.

Мета виховання, за твердженням представників гуманістичної парадигми виховання ціннісних орієнтацій, – навчити людину творити себе як особистість. Більшість з нас відчувають потребу змінитися на краще, але не завжди прикладом для наслідування є православний життєвий досвід, дуже часто це потреба наслідувати кумирів, героїв комп'ютерних ігор, сучасних молодіжних книг. Важливо проводити бесіди на морально-етичні теми, розв'язувати психологічні ситуації, звички, наводити приклади поведінки біблійних героїв.

Більшість вітчизняних педагогів одностайні у тому, що необхідно посилювати морально-етичне виховання шляхом залучення педагогічних можливостей християнських традицій.

Основна мета навчання рідної мови полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатогої мовної особистості. Зазначена мета передбачає здійснення навчальної, розвивальної і виховної функції освітнього змісту навчального предмета. Соціокультурна змістова лінія є засобом опанування національних і загальнолюдських культурних і духовних цінностей. Реалізується ця змістова лінія на основі дібраних текстів відповідної тематики, що використовується як дидактичний матеріал мовної та мовленнєвої змістових ліній.

Більшість з дисциплін лінгвістичного мають неабиякі можливості заглибитись у внутрішній світ людини, розкрити багатогранність, діалектику людської душі.

Вивчення духовно-етичних проблем, аксіологічні принципи полягають у врахуванні вікових та індивідуальних особистостей, національних та

регіональних особливостей, в органічному зв'язку з історією народу, традиціями, збагаченні духовно-етичними знаннями, набутті вчинкового досвіду на основі тисячолітньої традиції християнства на нашій рідній землі.

Використання Біблії як дидактичного матеріалу на заняттях з української мови сприяє в ознайомленні з основними християнськими моральними цінностями; вихованні почуття поваги до традицій роду, любові до батьків і Батьківщини, формуванні особистості на засадах загальнолюдських цінностей (чесності, мудрості, щедрості, лагідності, покірності, справедливості, доброзичливості) та на основі християнських історичних традицій; самопізнанню, розкритті та реалізації потреби творити добро, формувати почуття людської гідності. Кожен педагог на свій розсуд може поєднувати навчальний міжпредметний матеріал, пропонуємо деякі шляхи та методику їх реалізації.

Плануючи хід заняття, слід надавати перевагу таким формам роботи, які б сприяли виробленню потреби самовдосконалюватись, орієнтували б на християнські цінності, відповідальне ставлення до життя.

На заняттях з української мови реалізація вище зазначених завдань може здійснюватися і через ознайомлення із темами «Сторінками Старого Заповіту», «Святі люди української землі», «Сучасна людина й духовна культура України» з орієнтацією на сприйняття християнських морально-етичних цінностей як норми власної поведінки, і аналіз художніх творів, діалогічне мовлення, читання вголос добірки текстів із завданням усно висловити свої міркування з приводу прочитаного. Це можуть бути: робота в групах, інсценізації, створення діалогів, а як підсумок – висловлені думки про актуальні проблеми сьогодення.

В. Шевчук зазначає, що «перший урок дає загальне поняття, що таке Біблія» [63, с. 72]. Це стародавня збірка різних за формою та змістом релігійних і світських творів, писаних від XII століття до нашої по II століття нашої ери (тут доречно коротко розповісти, що значить – ери: християни, за біблійною традицією, ведуть літочислення від початку світу і від народження

Ісуса Христа; щоб визначити дату від початку світу, треба до нинішнього року додати цифру 5508). Збірка ця складається з двох частин: Старого Заповіту, написаного в дохристиянські часи давньоєврейською мовою, і Нового Заповіту, написаного давньогрецькою мовою. Старий Заповіт вважають священним писанням іудеї та християни, а Новий Заповіт – тільки християни.

Для визначення ролі мови у житті суспільства пропонуємо для прочитання біблійне оповідання про Вавилонську вежу. Завдання формулюємо так:

I. Прочитайте біблійне оповідання. Значення виділених слів з'ясуйте за тлумачним словником.

Вавилонська вежа

Колись давно всі люди розмовляли однією мовою. Вони жили на родючій землі, будували гарні домівки. Та якось надумали люди збудувати високу, до небес, вежу, щоб налякати сусідів і прославити себе.

*За це на людей розгнівався Бог. **Зарозумілість і зухвальство** можуть стати причинами багатьох лих. Тому Бог не хотів, щоб такі **марнославні та бундючні** люди жили скупчено.*

Бог не знищив будівничих. Він зробив так, що люди забули свою єдину мову. Кожен тепер промовляв слова, яких інші не розуміли. Таким чином, люди не могли більше спілкуватися й допомагати одне одному. Будівництво припинилося.

Будівничі розійшлися по всіх усядах і поселилися в різних краях. На місці недобудованої вежі згодом виникло місто Вавилон. Ця назва означає «змішання» (Буття 11: 1-9).

II. Дайте відповіді на запитання: за що Бог розгнівався на людей? Як Бог позбавив людей змоги спілкуватися? Чому було припинено будівництво вежі?

III. З'ясуйте, про яку роль мови йдеться у висловлюванні.

Одним із продуктивних видів вправ є завдання на встановлення

відповідності та пояснення уже відомих орфограм. Пропонуємо для виконання таку вправу:

I. З'єднайте першу частину вислову із другою так, щоб утворилась порада. Перепишіть. У кожному реченні назвіть усі самостійні частини мови. Поясніть відомі орфограми.

II. Складіть усне висловлювання на тему «Як можна зробити світ добрішим?», використовуючи утворені вислови.

«Знайди пару»

Будь прикладом	остерігайся зла!
Роби добро	для інших людей.
На зло завжди	своїх батьків.
І все, що чините, робіть від душі	як хочеш, щоб вони ставилися до тебе.
Завжди слухайся й поважай	немов Господові, а не людям!
Стався до людей так	плати добром.

У системі занять із сучасної української літературної мови, а саме під час вивчення теми «Словосполучення», використали текст про запровадження християнства на Русі, розробивши до нього систему запитань і завдань.

Прочитайте текст. Випишіть із речень 3 словосполучення, самостійно зробіть їх повний синтаксичний розбір (письмово). Поясніть вживання м'якого знака у словах. Значення невідомих слів з'ясуйте за словником.

Княгиня Ольга

Щороку 11 липня православна церква вшановує пам'ять великої рівноапостольної княгині Ольги. Серед вітчизняних діячів, канонізованих церквою, вона є першою з найдавніших святих Київської Русі. Вшанування княгині Ольги набрало значного масштабу вже невдовзі після її смерті, за часів правління її внука, великого князя київського Володимира Святославича. Найпершою і найголовнішою заслугою Ольги було прийняття нею

християнства. В княжому роду Рюриковичів вона була першою княгинею-християнкою, готуючи онукові шлях до подвигу хрещення Русі. Тож Ольга і Володимир здійснюють апостольський подвиг, заслуживши ймення «рівноапостольних».

Княгиня виховувала своїх онуків, серед яких був і князь Володимир, у пошані до Христової віри, в любові до Бога. Вона з раннього дитинства намагалася прищепити їм любов до Слова Божого, адже розуміла, що хтось із її внуків буде правити Київською Руссю. Княгиня дуже хотіла, щоб майбутній правитель, князь, був послідовником Христа і втілював заповіді Божі не тільки в своєму житті, але й у керованій ним країні. Молитви, старання, надії Ольги на Бога дали свої плоди: наша Русь стала християнською завдяки тому, що її онук, князь Володимир, у 988 році офіційно запровадив християнство в Київській Русі.

Бесіда за питаннями:

1. Що є головною заслугою княгині Ольги?
2. Як впливають на життя народу великі люди, патріоти?
3. Як ти можеш прислужитися своїй Батьківщині, реалізуючи своє покликання?

Орієнтовані теми для написання творчого завдання «Чому людина має бути чемною?», «Чому потрібно захищати слабших?», «Чому потрібно вивчати іноземну мову?» можна вдало замінити темою «Чому варто бути чесним?». Мотивацією до написання твору можуть стати рядки зі Святого Письма. Наприклад: «Отже, признавайтесь один перед одним у своїх прогіхах, і моліться один за одного, щоб вам уздоровитись. Бо дуже могутня ревна молитва праведного! (Якова 5:16)».

Для прикладу подаємо біблійну оповідь про потоп із подальшою системою запитань і завдань, яку можна використати як під час занять із синтаксису, так і вивчаючи дисципліну «Стилістика».

Текст для читання мовчки.

Потоп

Минуло багато років з того часу, як Бог створив Адама і Єву і через непослух вигнав їх з раю. Діти і нащадки Адама і Єви поступово заселяли землю. На землі тривало життя. Але з часом люди почали віддалятися від Бога і робити дедалі більше зла. Зрештою усі їхні думки та прагнення були спрямовані на зло. Вони губили самі себе, убивали й грабували одні одних у нескінченних війнах. На землі перебували насильство та злочини, і в тому сум'ятті ніхто не прислухався до застережливого голосу Бога.

І тоді Господь сказав: «Знищу все живе на землі, бо ніхто вже не робить добра; знищу і людей, і худобу, і плазунів, і небесних птахів». Однак Він не хотів, щоб усе його творіння зникло безслідно. Бог сподівався, що нове покоління людей і тварин буде покірнішим і влаштує на землі краще і богобоязливіше життя.

*Серед інших людей жив на землі Ной, який вів праведне життя і здобув милість в очах Господа. **Беручись до будь-якої справи, він молився Богу, просив у Нього допомоги, знаючи, що Бог бачить усе, що він робить.** У Ноя було троє синів: Сім, Хам та Іафет, які також не зійшли з праведного шляху. За велінням Бога Ной збудував ковчег і всі щілини в ньому позаливав смолою.*

Сто двадцять років працював Ной над будівництвом ковчеза і зробив усе, як звелів йому Бог. Коли ковчег був готовий, Бог наказав Ноеві забрати у ковчег свою дружину, своїх синів і їхніх дружин, тварин і птахів, завантажити запаси харчів, і Бог замкнув за ним двері. Через сім днів почалася злива, яка тривала сорок днів і сорок ночей. Вода прибувала й прибувала, доки не залила усю землю, і навіть найвищі гори поринули у водяному вирі. Загибло все живе – люди, звірі, птахи. Тільки Ноїв ковчег з тими, що були в ньому, погойдувався на поверхні водяного безмежжя.

Нарешті дощ ущух, але вода спадала дуже повільно; ще протягом ста п'ятдесяти днів не видно було ані клаттика суші. У сьомому місяці на сімнадцятий день ковчег зупинився на горі Арарат. І спадала вода все більше і більше до десятого місяця, а першого дня десятого місяця вже видно стало

гірські вершини. Через сорок днів Ной відчинив вікно ковчега, який він сам зробив.

А потім випустив через вікно ворона, щоб пересвідчитися, чи знайде той сушу. Але птах незабаром прилетів назад у ковчег. Через деякий час Ной випустив голуба, але й він повернувся, не знайшовши місця для відпочинку. Через сім днів він випустив вдруге голуба, і він повернувся з оливковою гілкою в дзьобі, а це означало, що на землі вже подекуди виступила з води суша.

Ной зачекав ще сім днів і втретє випустив на волю голуба, і він не повернувся на ковчег, бо земля висухла.

І сказав Ноеві Господь: «Вийди з корабля ти і всі, хто з тобою». Тоді всі вийшли, і Ной спорудив жертовника, щоб принести жертву Господу Богові і таким чином подякувати Йому за порятунок. І благословив Бог Ноя й синів його і промовив: «Плодіться й розмножуйтеся та наповнюйте землю! А Я укладаю союз з вами та з вашими нащадками і з усіма, хто виходить з корабля, що жодне тіло вже не буде знищене водою потопу, та й нищівного потопу вже більше не буде». І на знак віковичного союзу з усіма істотами, що живуть на землі, Бог показав на небі променисту семибарвну веселку. Ной прожив після потопу ще триста п'ятдесят років. Він знову насадив виноградник, став обробляти землю і розводити худобу (Буття,6:5-9, 10-22; 7; 8; 9:1-17).

Запитання до тексту.

1. Що спонукало Бога покарати людство всесвітнім потопом?

- а) люди не послухали пророків;
- б) люди почали віддалятися від Бога, усі їхні думки та прагнення були спрямовані на зло;
- в) люди стали байдужими.

2. На що сподівався Бог, залишаючи живими кращих із людей?

- а) Бог сподівався винагородити їх;
- б) Бог випробовував їхні сили;

в) Бог сподівався, що нове покоління людей влаштує на землі краще і богобоязливіше життя.

3. Чому Бог вирішив урятувати лише Ноя та його родину?

а) Ной тяжко працював;

б) Ной та його родина готувалися до потопу;

в) Ной вів праведне життя і здобув милість в очах Господа.

4. Скільки синів було у Ноя?

а) двоє: Каїн та Авель;

б) троє: Сім, Хам та Іафет;

в) четверо: Веніамін, Іуда, Яків та Іосиф.

5. Скільки років працював Ной над будівництвом ковчега?

а) сто двадцять років;

б) сто років;

в) сто п'ятдесят років.

6. Скільки тривала злива, яка залила усю землю і найвищі гори?

а) 40 днів;

б) 45 днів;

в) 7 днів.

7. Кого випускав Ной з ковчега, щоб пересвідчитися, що земля висохла?

а) голуба і ворона;

б) крука і сову;

в) зозулю й голуба.

8. Як Ной подякував Господу за порятунок?

а) насадив виноградник;

б) спорудив жертовник;

в) став обробляти землю і розводити худобу.

9. Що показав Бог на знак віковичного союзу з усіма істотами, що живуть на землі?

а) веселку в небі;

б) хмарку в небесах;

в) квітку на землі.

10. Поміркуй і дай відповідь (використовуючи різні типи речень).

Як, на твою думку, мають поводити себе люди, щоб жити у злагоді з Богом? Прокоментуй виділені рядки у тексті.

Пропонуємо написання твору на тему «Чого не можна купити за гроші?». У нагоді може стати цитата «Хто покладається на багатство своє, той впаде (**Прислів'я 11:28**)». Розмірковуючи на такі важливі теми, студенти не тільки вдало напишуть твір, а й усвідомлять для себе значення слів Ісуса та його учнів.

Під час вивчення теми «Складні речення з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком. Кома між частинами складного речення, з'єднаними безсполучниковим і сполучниковим зв'язком» пропонуємо для розбору за членами речення не типові варіанти із підручника, а одне з біблійних оповідань.

Наприклад: *«Бог обіцяв подружжю, що вони будуть мати сина. Але це здавалось неможливим, бо Авраам і Сарра були вже старі. Проте Авраам вірив, що Бог може робити те, що, здається, є неможливим. Що ж сталося? Минув цілий рік після того, як Бог дав їм свою обіцянку. Тоді, коли Авраамові було вже 100 років, а Саррі 90, їм народився син Ісак. Бог виконав свою обіцянку! Але коли Ісак виріс, Єгова випробував Авраамову віру. Він кликнув: «Аврааме!» Авраам відповів: «Ось я!» Тоді Бог сказав: «Візьми свого сина, свого єдиного сина, Ісака, і піди на гору, яку я покажу тобі. Там уб'єш свого сина і принесеш його в жертву». Як же це засмутило Авраама, який дуже любив свого сина! Авраам не розумів цього, однак послухав Бога.*

Прибувши до тієї гори, Авраам зв'язав Ісака й поклав його на жертовник, який сам збудував. Потім він взяв ніж, щоб убити свого сина. Але саме тієї хвилини Божий ангел промовив до Авраама: «Аврааме, Аврааме!» Авраам відповів: «Ось я!». «Не піднось руки на свого сина і нічого не роби йому, – сказав Бог. – Я вже знаю, що ти вірний мені, тому що не

пожалів свого сина, свого одинака, для мене». Яку ж велику віру мав Авраам! Він вірив, що для Єгови ніщо не було неможливим і що Єгова може підняти Ісака навіть з мертвих. Але насправді Бог не хотів, щоб Авраам убив свого сина. Тому Бог зробив так, що недалеко в гущавині заплутався баран, і наказав Авраамові пожертвувати його замість сина» (Буття 21:1-7; 22:1-18).

Відомо, що значна кількість крилатих висловів мають біблійне походження. Для виконання студентам під час вивчення теми «Фразеологія» на заняттях із сучасної української літературної мови пропонуємо таку вправу:

Поясніть подані фразеологізми: *закопати талант у землю, тернистий шлях, Хома невіруючий, Юдин поцілунок, тридцять срібляників, манна небесна, випити гірку чашу, вовк в овечій шкурі.*

Після пояснення всіх висловів наставник може переповісти історію про закопаний у землю талант і запропонувати майбутнім філологам написати есе у довільній формі на тему «Що я робитиму зі своїм талантом?»

Одним із видів є переказування тексту легенди (казки) зі збереженням використаних у ньому архаїзмів та історизмів. Для переказу пропонуємо притчу про Лазаря: *«Один чоловік був багатий, і зодягався в порфіру й віссон, і щоденно розкішно бенкетував. Був і вбогий один, на ім'я йому Лазар, що лежав у воріт його, струпами вкритий, і бажав годуватися крихтами, що со столу багатого падали; пси ж приходили й рани лизали йому... Та ось сталось, що вбогий умер, і на Авраамове лоно віднесли його Ангели. Умер же й багатий, і його поховали. І, терплячи муки в аду, звів він очі свої, та й побачив здаля Авраама та Лазаря на лоні його. І він закричав та сказав: «Змилуйся, отче Аврааме, наді мною, і пошли мені Лазаря, нехай умочить у воду кінець свого пальця, і мого язика прохолодить, бо я мучуся в полум'ї цім!» Авраам же промовив: «Згадай, сину, що ти вже прийняв за життя свого добре своє, а Лазар так само лихе; тепер він тут тішиться, а ти мучишся. А крім того всього, поміж нами та вами велика безодня поставлена, так що ті, що хочуть, переходити не можуть і звідси до вас, ані не переходять і*

звідти до нас». А він відказав: «Отож, отче, благаю тебе, щоб його ти послав у дім батька мого, бо п'ятьох братів маю, хай він їм засвідчить, щоб і вони не прийшли на це місце страждання!» Авраам же сказав: «Вони мають Мойсея й Пророків, нехай слухають їх!» А він відказав: «Ні ж бо, отче Аврааме, але коли прийде хто з мертвих до них, то покаються». Йому ж він відказав: «Як Мойсея й Пророків не слухають, то коли хто й із мертвих воскресне, не йнятимуть віри!» (Луки 16:19-31).

У цій притчі є слова, які відносяться до застарілої лексики – так реалізується навчальна мета, а також розкривається суть виховної, адже, приділивши час на обговорення притчі, викладачеві вдасться пояснити принципи земного і потойбічного життя, а також акцентувати увагу на тому, що «...прийде Син Людський у славі Свого Отця з Ангелами своїми, і тоді віддасть кожному згідно з ділами його» (Матвія 16:27).

Написання частки не з дієсловами та використання наказового способу допоможуть засвоїти десять Заповідей Божих. Приклад вправи:

Поясніть вживання не з дієсловами. Кожне із речень переформулюйте так, щоб дієслова із наказового способу перетворилися у форми дійсного або умовного.

1. Я є Господь Бог твій, нехай не буде у тебе інших богів, крім Мене.
2. Не роби собі кумира і всякої подоби з того, що на небі вгорі, або на землі внизу, і що у воді під землею: не поклоняйся їм і не служи їм.
3. Не згадувай імені Господа Бога твого даремно.
4. Пам'ятай день суботній, щоб святити його: шість днів працею і виконуй у них всю роботу свою, а день сьомий – субота – для Господа Бога твого.
5. Шануй батька твого і матір твою, і добре тобі буде, і довго житимеш на землі.
6. Не вбивай.
7. Не чини перелюбу.

8. Не кради.
9. Не свідчи неправдиво проти ближнього твого.
10. Не жадай дому ближнього твого, не жадай жони ближнього твого, ані раба його, ані рабині його, ані вола його, ані осла його, ані всякої худоби його, ані всього, що у ближнього твого (Вихід 20: 1-17).

Також пропонуємо до уваги варіанти роботи із студентами, які потребують додаткових завдань або мають на меті відпрацювати пропущені заняття із дисципліни «Сучасна українська літературна мова». Доречним буде використання таких карток під час самостійної роботи.

Варіант 1

Спишіть. Розставте розділові знаки, визначте члени речення та частини мови. Сформулюйте головну думку. Поясніть значення слова терен. Доберіть декілька фразеологізмів чи крилатих висловів з цим словом, поясніть їх.

Ось вийшов сіяч щоб посіяти. І як сіяв він зерна упали одні край дороги і пташки налетіли та їх повидзьобували. Другі ж упали на ґрунт кам'янистий де не мали багато землі і негайно походили бо земля неглибока була а як сонце зійшло то зів'яли і коріння не мавши посохли. А інші попадали в терен і вигнався терен і їх поглушив. Інші ж упали на добрую землю і зродили: одне в сто раз друге в шістдесят а те втридцять (Матвія 13:3-8. Притча про сіяча).

Варіант 2

Спишіть. Розставте розділові знаки, визначте члени речення та частини мови. Сформулюйте головну думку. Зробіть морфологічний аналіз слова . Поясніть значення слова уста. Доберіть декілька фразеологізмів чи крилатих висловів з цим словом, поясніть їх.

Нема доброго дерева що родило б злий плід ані дерева злого що родило б плід добрий. Кожне ж дерево з плоду свого пізнається. Не збирають бо фіг із тернини винограду ж на глоді не рвуть. Добра людина із доброї скарбниці серця добре виносить а лиха із лихої виносить лихе. Бо чим серце наповнене те говорять уста його (Луки 6:43-45. Притча про дерево і плід).

Пропонуємо типовий вид вправи, але стандартні художні твори для аналізу замінюємо прецедентними текстами Книги Мудрості. Наприклад:

I. Спишіть, випишіть з тексту всі словосполучення, охарактеризуйте три з них з різними видами зв'язку.

Не відмовляйся допомогти нужденному, коли рука твоя на силі вчинити це. Не кажи приятелеві твоєму: «Піди і прийди знову, і завтра я дам», коли ти маєш при собі. Не складай злого заміру супроти ближнього твого, коли він без остороги живе поряд з тобою. Не сварися з людиною без причини, якщо вона не вчинила тобі лиха (З приповістей Соломона).

Одним із завдань є письмовий твір-опис пам'ятки історії й культури на основі особистих спостережень і вражень у художньому стилі (з використанням відокремлених означень та обставин). Пропонуємо описати Пересопницьке Євангеліє, яке є найвідомішим в Україні, попередньо підготувавши документальний сюжет про пам'ятку письменства.

Темою для творчої роботи може стати вислів «Щасливі ті, хто усвідомлює свої духовні потреби, оскільки їм належить Царство небесне» (Матвія 5:3) або «Більше щастя в тому, щоб давати, а не брати» (Дії 20:35). Під час написання творів-роздумів чи есе на цю тему студенти матимуть змогу усвідомити поняття щастя і його роль.

Також пропонуємо як дидактичний матеріал для перевірки засвоєних знань використати картки із завданнями такого типу:

Картка 1. Прочитайте. Чи згодні ви із висловленою думкою? Спишіть, поясніть розділові знаки; зробіть звуковий запис слів «повчання», «розсудливі», «юнакові»; зробіть морфологічний розбір слів «науку», «розумний», розберіть за будовою слово «справедливість».

Щоб спізнати мудрість повчання, зрозуміти слова розуму розсудливі, засвоїти добру науку, правосуддя суду і справедливість, простим дати кмітливість, юнакові – знання і розважливість, послухає мудрий і примножить пізнання, і розумний знайде мудрі поради (З приповістей Соломона).

Картка 2. Сформулюйте головну думку висловлювання. Спишіть, розставте розділові знаки; зробіть синтаксичний розбір речення, фонетичний розбір слова «твоєї», розбір за будовою слова «повчання».

Слухай сину мій повчання батька твого і не відкидай науки матері твоєї тому що це гарний вінець для голови твоєї і прикраса тобі на шию (З приповістей Соломона).

Картка 3. Визначте головну думку висловлювання. Випишіть у два стовпчики дієслова I і II дієвідміни, поясніть правопис особових закінчень; затранскрибуйте слова «зрозумієш», «знання»; назвіть службові частини мови, які є у тексті.

Сину мій! Якщо ти приймеш слова мої і збережеш при собі заповіді мої, вухо твоє вчиниш уважним до мудрості і прихилиш серце своє до розуміння; якщо будеш прикликати знання і піднімати голос для розуміння; якщо будеш шукати його, мов срібла, і шукатимеш його, наче скарбу; то зрозумієш страх Господній і знайдеш знання Боже (З приповістей Соломона).

Картка 4. Доведіть, що це текст. Визначте головну думку. Спишіть, розставте розділові знаки, над кожним словом вкажіть частину мови. Зробіть звуковий запис останнього речення.

Блаженна людина котра надбала мудрість і людина котра надбала розум тому що надбання її важливіше аніж надбати срібла і прибутку від неї більше аніж від золота. Вона вартіша коштовного каміння і ніщо із бажаного тобою не зрівняється з нею (З приповістей Соломона).

Картка 5. Прочитайте, сформулюйте головну думку висловлювання. Спишіть речення, розставляючи розділові знаки. Розберіть за будовою слова «спрямовані», «несхитними», затранскрибуйте слова «твої», «дивляться», випишіть словосполучення, в яких слова сполучаються за допомогою керування.

Над усе що оберігається серце своє бережи тому що з нього джерела життя. Відкинь од себе лукавство уст і лукавого язика віддали од себе. Очі

твої нехай дивляться уперед і всі твої нехай будуть спрямовані перед тобою. Обдумай стежку для ноги твоєї і всі шляхи твої нехай будуть несхитними. Не ухилийся ні праворуч ані ліворуч (З приповістей Соломона).

Картка 6. Прочитайте. Доведіть що це текст. Визначте головну думку. Спишіть, розставте розділові знаки. Підкресліть службові частини мови. Зробіть морфологічний розбір слів «підеш», «їх». Поясніть лексичне значення слова «напутлива».

Сину мій! Бережи заповідь батька твого і не відкидай повчань матері твоєї. Прив'яжи їх до серця твого назавжди обгорни ними шию твою. Коли ти підеш вони будуть провадити тобою коли ляжеш спати будуть охороняти тебе коли пробудишся будуть бесідувати з тобою бо заповідь є світильник повчання світло напутлива наука шлях до життя (З приповістей Соломона).

Картка 7. Прочитайте, визначте головну думку тексту. Спишіть, підкресліть і поясніть всі вивчені орфограми і пунктограми. Над кожним словом вкажіть частину мови. Поясніть значення слова «праведні».

Подібне ще Царство Небесне до невода, у море закиненого, що зібрав він усячину. Коли він наповниться, тягнуть на берег його, і, сівши, вибирають до посуду добре, непотріб же геть викидають. Так буде й наприкінці віку: анголи повиходять, і вилучать злих з-поміж праведних, і їх повкидають до печі огненної (Матвія 13:47-50. Притча про невід).

Картка 8. Прочитайте. Доведіть, що це текст. Сформулюйте головну думку. Спишіть, розставте розділові знаки. Зробіть синтаксичний розбір 1-ого речення, звуковий запис 3 речення, морфологічний розбір слова «знайшов». Випишіть словосполучення, в яких слова поєднані способом узгодження.

Один чоловік у своїм винограднику мав посаджене фітове дерево. І прийшов він шукати на ньому плоду але не знайшов. І сказав винареві: Оце третій рік, відколи приходжу шукати плоду на цім фітовім дереві, але не знаходжу зрубай його нащо й землю марнує воно? А той йому в відповідь

каже: Позостав його пане і на цей рік, аж поки його обкопаю довкола і обкладу його гноєм, чи року наступного плоду не вродить воно. Коли ж ні то зрубаси його (Луки 13:6-9. Притча про смоківницю).

Картка 9. Прочитайте текст, сформулюйте головну думку. Випишіть односкладні речення, визначте вид односкладних речень, над кожним слово вкажіть частину мови, затранскрибуйте останні 3 речення, зробіть розбір за будовою слів «клопочіться», «зодягнетесь».

Не журіться про життя, що ви будете їсти, і ні про тіло, у що ви зодягнетесь. Бо більше від їжі життя, а тіло від одягу. Погляньте на гайвороння, що не сіють, не жнуть, нема в них комори, ні клуні, проте Бог їх годує. Скільки ж більше за птахів ви варті! Хто ж із вас, коли журиться, додати зможе до зросту свого бодай ліктя одного? Тож коли ви й найменшого не подолаєте, то чого ж ви про інше клопочетеся? Отець же ваш знає, що того вам потрібно. Шукайте отож Його Царства, а це вам додасться (Луки 12:22-31. Притча про життя).

Картка 10. Прочитайте текст, сформулюйте головну думку. Спишіть, розставте розділові знаки. Зробіть синтаксичний розбір третього речення, морфологічний розбір слова «мудрість», фонетичний розбір слова «чекають».

Здобудь собі добре ім'я. Добре ім'я має більшу вартість ніж велике багатство. Будь чесний і правдивий! Правдиве слово існуватиме вічно нечесно зароблене майно не принесе щастя. Будь скромний! Де зарозумілість там буде і ганьба тому в діях скромного мудрість. Гордість призводить до упадку а скромного чекають почесні (3 приповістей Соломона).

Отже, у час кризи духовності й моралі сучасного суспільства кожен словесник повинен прагнути прищепити своїм вихованцям найкращі людські якості, завадити безпринципності, безідейності, аморальності молодого покоління. Досить вдалим дидактичним матеріалом, який, безумовно, матиме великий виховний вплив на учнів вищої школи, і є Біблія – Першокнига європейської цивілізації. Саме слово Боже допоможе усвідомити закони людського буття. Біблійний текст може бути

використанам не тільки для того, щоб засвоїти правила фонетики, орфографії, синтаксису й пунктуації, а й для формування мовленнєвих навичок. Окрім того студенти матимуть змогу пізнати історичні, художні й моральні цінності Біблії як давньої літературної пам'ятки, усвідомити, якою повинна бути людина, подібна образу Творця.

2.2. Біблійні притчі – одна з модифікацій дидактичного матеріалу та засіб підвищення ефективності сучасного уроку словесності

Притча – невеликий дидактико-алегоричний літературний жанр, що містить у собі моральне повчання («премудрість»). Використовуючи притчу, учитель може керувати увагою класу, актуалізувати потрібний змістовний контекст. Притча зверталася і продовжує звертатися до абстрактного простору. Але цей абстрактний простір черпає деталі з реальної дійсності. Закладена в притчах мудрість вчить нас знаходити рішення проблеми, розвиває мислення, інтуїцію і уяву. Одні притчі несуть натхнення, інші спонукають сміятися, треті змушують замислитися.

Особливість притчі полягає у її генетичній спорідненості з писемною літературою, звідки вона була запозичена усною народною традицією. Звідси паралельне існування народних та авторських притч, які перегукуються образно-тематично, а також будуються за спільними законами.

Притча – це жанр алегорично-дидактичної оповіді, що за змістом тяжіє до глибокої мудрості релігійно-філософського плану. Її фабула підпорядкована єдиній ідеї, тобто дидактичній меті твору. Алегоричністю цей жанр дещо наближений до байки, але, на відміну від байки, тут важлива стислість і влучність викладу, допускається навіть відсутність розгорнутої сюжетної дії. В основі притчевої оповіді лежить порівняння, наповнене особливим символічним значенням. Притча, на відміну від байки, не спрямована на висміювання чи сатиричне зображення явища. Вона націлена

на його осмислення з духовних позицій. Притча не зображає, а повідомляє про певну ідею, покладаючи у свою основу принцип параболи: оповідь немовби віддаляється від даного часопростору і, рухаючись по кривій, повертається назад, висвітлюючи певне явище. Іншими словами, основна думка подається шляхом іносказання означення явища чи предмета подається через називання іншого на основі їх подібності. Тобто реальний образ чи картина розкриваються не в прямій, а образно-алегоричній площині, а в уяві слухача ці дві площини зіставляються. Тому притчі властива специфічна поетика. У ній повністю виключається описовість, характерна для інших епічних творів. Природа, речі тут згадуються лише при необхідності, дія відбувається без декорацій (тобто нема описів, пейзажів, інтер'єрів тощо). Існують також певні правила щодо змалювання образів людей. Персонажі притчі, як правило, позбавлені зовнішніх прикмет (не дається їхніх портретних характеристик, елементи зовнішності згадуються лише за умови, що це необхідно для втілення ідеї). Відсутнє розкриття їхніх характерів, не вказується на їх індивідуальні риси. Образи притчі сформовані типи, що постають як суб'єкти морально-етичного вибору. Хоча в основі образів можуть бути, крім людей, і різноманітні речі, елементи природи, явища навколишнього світу, але завжди мається на увазі людина, її моральний вибір. Образна система спонукає слухачів задуматись над сенсом життя, його духовними цінностями, вічними істинами такими як любов, добро, справедливість, вірність тощо.

Тематика притч, їх композиційні особливості.

Запровадженням християнства на території Київської Русі супроводжувалось перекладом Біблії, тут почали усно поширюватись притчі із книг Святого Письма. Зі Старого Заповіту передусім оповіді про Соломона, Притча про вибір царя між деревами (із Книги Суддів), під впливом яких виникло багато власне народних творів про Соломона, про вибір царя між птахами, звірами тощо. Із Нового Заповіту

відомими в народі стали євангельські притчі оповіді Ісуса Христа про Боже Царство, про світ і людину в ньому. Метою цих творів було бажання викликати в людей віру в Бога, спонукати жити за Біблійними заповідями.

Найпоширенішими із них стали притчі про блудного сина, про багатого і Лазаря, про талани, про сіяча, про немилосердного боржника, розповіді про Боже Царство та ін.

Особливість притч Ісуса Христа в тому, що в них наскрізна ідея про належну поведінку людей розкривається крізь призму стосунків людини з Богом. Так, батько в притчі про блудного сина є уособленням Небесного Отця, а молодший син, що колись покинув свій дім і пішов шукати легкого життя, уособленням людини, що жила безбожно, але згодом покаялась і навернулась до Бога. В інших притчах Бог постає в образах Судді, Царя, Володаря, Власника виноградника, Доброго Пастиря та інших, а образи перлини, невода, гірчичного зерна, дерева тощо символізують ідеї Божого Царства. Окрім цих притч та подібних до них мотивами, образами, ідеями, існує ряд оповідей без біблійного підґрунтя. У них дії та вчинки героїв часто оцінюються також з точки зору християнської моралі та етики. На відміну від творів, запозичених зі Святого Письма, вони втілюють ідеї на прикладах взаємин між людьми. При цьому тут, як правило, немає залежності між духовним обличчям персонажа та його належністю до певного суспільно-майнового стану, соціальної чи професійної верстви. Часто ця характеристика взагалі опускається як неістотна.

Композиційно притча складається з двох елементів. Перший – це алегорична оповідь із прихованим символічним значенням; другий – ідея, що виявляється через розкриття смислу, закладеного в оповіді. Ідея твору може чітко формулюватись або подаватись завуальовано (її осягають із підтексту), інколи на неї натякається і слухач повинен сам прийти до її розуміння. У структурному плані притча нерідко позбавлена традиційних сюжетних компонентів, вони взаємопідміняються, переставляються. Як правило, динамізм та напруга оповіді зростають до кінця, а завершення притчі, в

якому втілено головну її ідею, є водночас кульмінацією та розв'язкою. Вільним порядком сюжетних елементів притча відрізняється від інших народних фольклорних жанрів, наближаючись до літературної традиції.

До писемних творів цей жанр близький і використанням специфічних художньо-стильових засобів. Головним засобом притчі можна вважати порівняння, що лежать в основі іносказання. Тобто предмети та явища постають через зіставлення з іншими, у яких подібні властивості, ознаки, характерні риси виявляються виразніше, чіткіше. Порівняння може будуватись на основі уподібнення чи протиставлення або уподібнення протиставлення водночас. Тоді воно не просто художній троп, а розширюється до рівня паралелізму. Паралелізм, який будується на основі аналогії між двома явищами, виконує у притчі композиційну функцію, пов'язуючи мотиви та частини твору між собою. Він присутній у всіх притчах і полягає у зіставленні предметів, явищ природи із життям людей. Наприклад, у притчі про сіяча проводиться аналогія: як існує різний ґрунт, і однакове зерно приносить неоднаковий врожай, так і люди по-різному сприймають Боже Слово: одні його взагалі не приймають, інші забувають за життєвими клопотами, та є й ті, що беруть його у своє серце, і приносять плід у тридцять, шістдесят і стократ.

Важливу роль у притчах відіграє ще й поетична градація поступове підвищення, підсилення якості чи риси. Часто аналогія лежить в основі притчевої алегорії, інакомовлення. У цьому жанрі широко застосовується і уособлення. Значну роль у композиції притч відіграють монологи, діалоги, риторичні запитання, які спрямовані на те, щоб викликати реакцію слухача, спонукають його замислитись над поставленою у притчі проблемою.

Поряд із риторичними запитаннями тут зустрічається такий засіб як умовчання, що активізує думку та внутрішню реакцію слухача. На відміну від інших народних епічних жанрів, у притчі важливе місце займає художня деталь, що постає на рівні мікрообразу і часто виконує функцію об'єднуючого наскрізного композиційного елемента.

Зв'язок притчі з іншими жанрами усної народної творчості.

Як частина словесної системи, народної творчості притча виявляє зв'язки з іншими елементами цієї системи. Епічністю оповіді вона споріднена з жанрами народної прози. Як указувалось раніше, ряду казок також властива притчевість тобто духовне осмислення дійсності, пошуки вічних істин, розуміння морально-етичних цінностей. До байки притча подібна художньо-стильовими особливостями, алегоричною формою викладу. Щодо народної лірики, то цей жанр найбільше перегукується зі старцівськими піснями, які нерідко є притчами, покладеними на музику. Спільним є християнсько-філософське осмислення буття та біблійне сюжетно-тематичне підґрунтя. Простежуються також перегуки притчі із народними афоризмами, приказками та прислів'ями, що іноді взяті із притч або є вираженням їх основної ідеї.

Серед функцій притчі можемо виділити такі:

Функція дзеркала. Образний світ історій дозволяє наблизити їх зміст до внутрішнього «Я» людини, яка має змогу порівняти свої думки та почуття з тим, що розповідається в даній історії.

Функція моделі. Притчі можуть відображати конфліктні ситуації та пропонують можливі способи їх вирішення чи вказують на наслідки окремих спроб вирішення ситуації. Вони допомагають вчитись за допомогою моделі, дають можливість людині по-різному інтерпретувати суть історій та подій, що в ній висвітлюються, зіставляти їх з власною ситуацією.

Функція опосередкування. Нас часто дуже складно відмовитись від своїх якихось життєвих принципів, духовних цінностей, незважаючи на те, що вони заважають їм конструктивно справлятися з конфліктами. Це схоже на те, як той, хто не вміє плавати, боїться відпустити рятувальний круг, ми боїмося розпрощатись зі звичними для нас способами самопомоги. Такі історії стають своєрідним захисним буфером, які дозволяють висловити наші думки через своє розуміння даної історії.

Функція зберігання досвіду. Дякуючи своєму багатству на образи, історії легко запам'ятовуються, а їх зв'язок з досвідом допомагає зберігати його.

Функція – носій традицій. В історіях закарбовані культурні та сімейні традиції, традиції визначеного суспільства та індивідуальні традиції як результат життєвого досвіду. В даному сенсі історії направляють думку за межі індивідуального життєвого горизонту далі.

Історія як помічник в поверненні на більш ранні етапи індивідуального розвитку. Використання історій, казок, притч допомагає зняти напругу в групі, атмосфера стає тепліша, у відносинах з'являється невимушеність, привітність, довіра. Історії звернені до інтуїції та фантазії.

Психотерапевтичні притчі і метафори є ефективним засобом в роботі з різними емоціями та почуттями учнів (зокрема агресією, депресією, сумом, образою тощо) і допомагають використовувати поточний досвід, що є у дитини, для осмислення її нового досвіду. Завдання метафори полягає в тому, щоб «перенести» знання з однієї сфери в іншу. Терапевтична метафора приховує свою справжню мету в розповіді. Дитина сприймає тільки описувані події і вчинки, не замислюючись про прихований в них зміст. Притчі і метафори мають важливу властивість: в них містяться поради або повідомлення щодо якої-небудь специфічної проблеми. Якщо, приміром, людина зіткнулася з депресією, то терапевтична притча або метафора може відбивати схожий стан, в якому опинився головний герой. Головні ролі можуть виконувати як реальні люди, так і казкові герої. Неважливо, хто або що це буде. Основне завдання в тому, щоб дитина змогла ідентифікувати себе і свою проблему з персонажем.

Метою терапевтичних метафор і є ініціація свідомого, або підсвідомого пошуку, який може допомогти людині у використанні особистих ресурсів, щоб зуміти впоратися з проблемою, що турбує її, зокрема з агресією, образою, почуттям провини, депресією тощо. У класичному розумінні притча (випадок, подія) – це коротка алегорична, образна розповідь, що часто

вживається в релігійно-філософських навчаннях для викладу повчальних істин.

Правила застосування Біблійних притч:

1. «Знати міру». Під час однієї бесіди чи заняття використовувати 1 притчу.
2. Загальна тривалість розповіді не повинна перебільшувати 3 хвилини. Якщо притча довга, її необхідно скоротити.
3. Розповідати притчу необхідно не поспішаючи, приглушеним тоном, роблячи паузи, щоб слухачі усвідомили сказане.
4. Якщо за обсягом притча велика, то можна розбити її на частини і використовувати протягом уроку чи певних його етапів. Треба пам'ятати, на що хотіли звернути увагу даною притчею.

Окрім застосування притчі на мотиваційному етапі, текст притчі використали як дидактичний матеріал під час вивчення нового матеріалу, закріплення знань, як домашнє завдання та протягом усього заняття, розбивши текст притчі на значущі частини. Наприклад, притчу доцільно використовувати для написання твору-роздуму на морально-етичну тему. Досить ефективною є робота з притчею під час групової взаємодії та роботи в парах. Для прикладу, на занятті з вивчення прикметника, як частини мови, притчу пропонували, як дидактичний матеріал:

У поданій притчі відшукати прикметники, підкреслити їх, визначити рід, число, відмінок, синтаксичну роль кожного з них.

Притча про яблука

Купив чоловік собі новий будинок, великий, гарний, і сад з фруктовими деревами. Поряд в старому будинку жив заздрісний сусід, який постійно намагався зіпсувати йому настрій: то сміття під ворота підкине, то ще якусь витівку вчинить.

Одного разу прокинувся чоловік в хорошому настрої, вийшов на ганок, а там – відро з поміями. Взяв він відро, вилив помії, почистив його до блиску, назбирав у нього найбільших, найспіліших і найсмачніших яблук.

Сусід, почувши стук у двері, злорадно подумав: «Нарешті я його розізлив!». Відчинив двері, очікуючи сварки, а сусід простягає йому відро з яблуками і каже: «Хто чим багатий, той тим і поділився!» (Матвія 12:26-35).

Текст містить навчальну інформацію, але водночас передбачає ненав'язливий вплив на емоційний стан, викликає певні почуття, оціночне ставлення, стимулює мисленнєву, аналітичну діяльність. Адже дослідження тексту притчі, як матеріалу для виконання пошукової роботи та морфологічного аналізу, неможливе без прочитання притчі і осмислення її змісту.

Для того, щоб утримувати увагу протягом заняття, текст притчі ділимо на частини і зачитуємо перед виконанням певного завдання. Такий підхід забезпечує активність у виконанні навчальних завдань та, водночас, формує пізнавальний інтерес, викликає певні почуття, здатність аналізувати почуте, усвідомлювати, диференціювати, робити висновки, на основі яких формуються певні риси характеру, або сприймаються критично ті, які не є прийнятними.

Отже, ті дидактичні підходи, які використовували під час вивчення Біблії на заняттях з української мови навіть декілька років тому, є застарілими і потребують нового змістового наповнення. Завдання викладача словесника полягає у розкритті духовного потенціалу особистості студента засобами рідної мови. У другому розділі обґрунтували значення Біблії як дидактичного матеріалу на заняттях української мови, також представлена експериментальна методика: розроблена та апробована на практиці система вправ та завдань на основі прецедентних текстів Біблії, яка може використовуватися під час розробки конспектів занять. Передбачено нестандартні та різнорівневі завдання.

З'ясовано, що за допомогою притч викладач-словесник має змогу не лише здійснювати навчальний процес, а й впливати на емоційний стан,

виховувати національно свідомих та високоморальних нащадків суверенної України. Біблійні притчі є одним із засобів підвищення ефективності заняття, вони зацікавлюють студентів не лише звертатися до моральних принципів, а й вивчати Слово Боже.

Під час роботи над практичною частиною встановили, що біблійний текст може бути використаним не тільки з виховною метою, а й для того, щоб засвоїти правила фонетики, орфографії, синтаксису й пунктуації, формування мовленнєвих навичок.

ВИСНОВКИ

Отже, у даній роботі основним є поняття прецедентності, яке було запропоноване Ю.М. Карауловим. Прецедентні тексти визначено, як: 1) значущі для тієї чи тієї особистості в пізнавальному й емоційному відношенні; 2) мають надособистісний характер, тобто добре відомі і широкому оточенню цієї особистості, включаючи її попередників та сучасників, і нарешті, 3) такі, звернення до яких неодноразово поновлюється в дискурсі цієї мовної особистості

Одним із складників теорії прецедентності є релігійна прецедентність – складне явище, що ґрунтується на текстах релігійного характеру. Окремим різновидом прецедентних феноменів є прецедентний релігійний феномен – складний знак, що характеризується смисловою цілісністю і зв'язністю і має здатність у стислій формі зберігати інформацію про вірування (від найдавніших до сучасних) представників певної релігійної спільноти, постійно поновлюваний у мовленні за допомогою відповідних мовних сигналів, що актуалізують його стандартний зміст. Джерелом прецедентних релігійних феноменів, уживаних в усному й писемному мовленні, виступають священні книги різних релігій, молитовники, книги про давні вірування українців, з-посеред яких найчастіше актуалізується біблійних текст.

Зважаючи на те, що процес сприймання відбувається у взаємозв'язку з такими психічними процесами, як мислення, мовлення, почуття, можемо припустити, що сприймання тексту – це процес розуміння його смислового наповнення при безпосередньому впливу на органи чуття. Також варто враховувати те, що, усвідомлюючи нову інформацію, ми звертаємося до пам'яті, яка відтворює уже отримані раніше відомості, якщо вони безпосередньо пов'язані.

Аналізуючи процес сприймання прецедентного релігійного тексту варто враховувати те, що методика сприймання залежить не тільки від особливостей побудови дискурсу, як єдиного цілісного структурного компонента, а й від психологічних та індивідуальних особливостей того, хто сприймає. Основною одиницею презентації релігійних прецедентних текстів сучасній лінгводидактиці виступає концепт, який здатний поєднати надбання мови, свідомості та релігії. Концепти, зазвичай, функціонують у найсильніших позиціях – заголовку та епіграфі, що значно полегшує сприймання тексту реципієнтом.

При сприйнятті релігійних прецедентних феноменів важливими є дві групи чинників. Перша з них напряму пов'язана із свідомістю реципієнта, наявністю у нього тих чи тих фонових знань, які впливають на осмислення нової інформації. Друга – із специфікою прецедентності, характером вживання концептів, зв'язком із текстом-джерелом.

Назва Книги Книг не може охопити все значення цього безцінного джерела, яке не просто оповідає нам історію давніх часів, але й містить справжні перлини та правила поведінки, вчить нас цінувати вічне та орієнтуватися на минуле. Доступні біблійні тексти, сюжети та яскраві ілюстрації не можуть не зацікавити, не викликати в неї безліч запитань, відповіді на які можна знайти в Книзі Життя. Сьогодні, з огляду на ті негативні явища, що мають місце в дитячому та молодіжному середовищі, використання Біблії набуває особливої уваги та актуальності.

У час кризи духовності й моралі сучасного суспільства кожен вчитель повинен прагнути прищепити своїм вихованцям найкращі людські якості, завадити безпринципності, безідейності, аморальності молодого покоління. Досить вдалим дидактичним матеріалом, який, безумовно, матиме великий виховний вплив на дітей, і є Біблія – Першокнига європейської цивілізації. Саме слово Боже допоможе усвідомити закони людського буття. Біблійний текст може бути використаним не тільки для того, щоб засвоїти правила фонетики, орфографії, синтаксису й пунктуації, а й для формування

мовленнєвих навичок. Окрім того студенти матимуть змогу пізнати історичні, художні й моральні цінності Біблії як давньої літературної пам'ятки, усвідомити, якою повинна бути людина, подібна образу Творця.

Враховуючи потреби нинішнього суспільства, кожен викладач-словесник повинен творчо підходити до підготовки занять, добирати дидактичний матеріал. Для активізації пізнавальних інтересів, мотиваційної спрямованості, інтелектуального збагачення потрібно шукати нові методи, прийоми та способи подачі навчального матеріалу. Одним із таких навчальних елементів є притча. Доцільність та ефективність застосування текстуального матеріалу притч обумовлено у нашій роботі, зокрема, подано як позитивні риси, так і недоліки. Застосування притчі – особливий навчальний прийом, який потребує врахування вікових особливостей, індивідуально-психологічних та соціальних. Крім того, варто враховувати здатність критично мислити, аналізувати, робити припущення та висновки. Якщо аудиторія відповідає визначеним критеріям, то притчу використовувати доцільно і це, безумовно, принесе бажаний ефект від виконання завдання чи отриманого результату. За допомогою притчі, викладач може мотивувати навчально-пізнавальну діяльність, формувати вміння і навички застосовувати отримані теоретичні знання, виховувати позитивні моральні якості, утримувати увагу протягом уроку, формувати чітку життєву позицію.

Упродовж виконання наукової роботи було визначено передумови використання Біблії в навчально-виховному процесі; розкрито роль і місце Біблії у вихованні християнських цінностей; визначено шляхи використання Біблії на уроках української мови; з'ясовано основні види роботи з прецедентними текстами Книги Книг в системі навчання української словесності; визначено місце притчі як варіації дидактичного матеріалу.

Ураховуючи потребу духовного відродження, сучасний навчально-виховний процес покликаний забезпечити наповнення всіх його ланок змістом, який би допомагав педагогам виховувати душу, чесні і сильні

характери, формувати сумління і громадянські чесноти: працьовитість, самопожертву, пошану до старших і спонукав би молодь бути корисними своєму народові. Цьому сприяє Біблія, яка має великий виховний вплив на студентів, формуючи їх світогляд та високі моральні чесноти.

Використання Біблії як дидактичного матеріалу під час вивчення української мови у вищій школі формує у молоді почуття відповідальності за свої вчинки, пробуджує любов до ближнього свого, розвиває загальнолюдські моральні якості, і, насамперед, дозволяє з легкістю та цікаво оволодіти відповідними компетенціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамович С. Біблія та формування сакрального простору європейської мистецької культури / С. Абрамович – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 152 с.
2. Абрамович С. Специфика Библии как сакральной книги / С. Абрамович // Всесвітня література в навчальних закладах України. – 2001. – №9. – С. 48–51.
3. Ахманова О.С. Вертикальный контекст «как филологическая проблема» / О.С. Ахманова, И.В. Гюббенет // Вопросы языкознания. – 1997. – №3. – С. 45-52.
4. Ахметзянова Л.М. Подготовка будущих учителей к воспитанию духовности у школьников / Л.М. Ахметзянова, С.К. Иванников // Виховання і культура. – 2001. – №1. – С. 14–17.
5. Бабич Н. Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки: зб. науково-дидактичних праць / Н. Бабич – Чернівці, 2009. – 312 с.
6. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : Підручник / Ф.С. Бацевич. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
7. Белянин В.П. Психологическое литературоведение. Текст как отражение внутренних миров автора и читателя : Монография / В.П. Белянин. – Москва : Генезис, 2006. – 320 с.
8. Бетко І. Рецепція Біблії в українській поезії / І. Бетко // Слово і час. – 1993. – №9. – С. 8–11.
9. Біблія, або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / пер. Івана Огієнка – Українське Біблійне товариство, 2004. – 1376 с.
10. Біблія для дітей – Київ, 1992. – 485 с.

11. Білоус Н. Валерій Шевчук про вивчення Біблії в школі / Н. Білоус // Волинь-Житомирщина (історико-філологічний збірник з регіональних питань). – 2010. – №20. – С. 312–323.
12. Бобырева Е.В. Религиозный дискурс: стратегия построения и развития / Е.В. Бобырева // Парадигма. – 2006. – №5. – С. 190–200.
13. Богуш А.М. Біблія в духовному розвитку особистості / А.М. Богуш // Дошкільне виховання. – 1998. – №8. – С. 5.
14. Богуш А.М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання / А.М. Богуш // Виховання і культура. – 2001. – №1. – С. 5–8.
15. Богуш А.М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : Монографія / А.М. Богуш, О.С. Трифонова, О.І. Кисельова, Ж. Д. Горіна, М.П. Черкасов. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.
16. Борецький М.І. Сія книга вічная (Матеріали до уроків, присвячених вивченню Біблії) / М.І. Борецький // Відродження. – 1996. – №4. – С. 31–37.
17. Бублик Т. Біблійні прецедентні феномени як вияв інтертекстуальності у текстах медитативних притч / Т. Бублик // Вісник Львівського університету. – 2013. – №21. – С. 56–62.
18. Бурдіна Г. Вплив Біблії та конфесійного стилю на збагачення української лексики й фразеології / Г. Бурдіна // Християнство й українська мова: матеріали наукової конференції, 5-6 жовтня 2000 р. – Львів: Видавництво Львівської Богословської Академії, 2000. – С. 258–265.
19. Гадомский А.К. О лакунах в системе лингвистической науки: проблема взаимодействия языка и религии / А.К. Гадомский // Культура народов Причерноморья. – 2004. – №49. – С. 164–167.
20. Головащенко С.І. Біблієзнавство: Вступний курс / С.І. Головащенко – Київ: Либідь, 2001. – 496 с.
21. Голубева Н.А. Слово. Текст. Дискурс. Прецедентные единицы / Н.А. Голубева // Язык, коммуникация и социальная среда. – 2007. – №3. – С. 152-168.

22. Горбаченко Т.Г. Вплив християнства на становлення писемної культури Русі-України: філософсько-релігієзнавчий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук : спец. 09.00.11 / Т.Г. Горбаченко – Київ, 2002. – 35 с.
23. Горіна Ж.Д. Дискурсивна складова комунікативної компетенції майбутніх словесників / Ж.Д. Горіна // Наука і освіта. – 2007. – №3. – С. 125-128.
24. Євтух М.Б. Проблеми виховання молоді у світлі християнського вчення / М.Б. Євтух, Т.Д. Тхоржевська // Виховання і культура. – 2001. – №1. – С. 58–61.
25. Єрмоленко С.Я. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / С.Я. Єрмоленко, Л.І. Мацько // Дивослово. – 1994. – №7. – С. 72-79.
26. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика : Нариси : Навч. Посібник для студ. вищ. закл. / В.В. Жайворонок. – Київ : Довіра, 2007. – 262 с.
27. Зимняя И.А. Смысловое восприятие речевого сообщения / И.А. Зимняя // Смысловое восприятие речевого сообщения (в условиях массовой коммуникации) / Отв. ред. Т.М. Дридзе, А.А. Леонтьев. – Москва : Наука, 1976. – С. 5-33.
28. Караулов Ю.Н. Роль прецедентного текста в структуре и функционировании языковой личности / Ю.Н. Караулов // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы : Доклады советской делегации на VI конгрессе МАПРЯЛ. – Москва, 1986. – С 105-123.
29. Коваль А.П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А.П. Коваль. – Київ: Либідь, 2001. – 312 с.
30. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови / М.І. Пентилюк, О.М. Горошкіна, А.В. Нікітіна // Українська мова і література в школі. – 2006. – №1. – С. 15-20.

31. Костенко Р.В. Вплив християнської релігії на особистість у процесі її соціалізації / Р.В. Костенко // Виховання і культура. – 2001. – №1. – С. 62–66.
32. Костомаров В.Г. Как тексты становятся прецедентными / В.Г. Костомаров, Н.Д. Бурвикова // Русский язык за рубежом. – 1994. – №1. – С. 73-76.
33. Красных В.В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц в коммуникации / В.В. Красных, Д.Б. Гудков, И.А. Захаренко, Д.В. Багаева // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. – 1997. – №3. – С. 62-75.
34. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации : Курс лекций / В.В. Красных. – Москва : Гнозис, 2003. – 375 с.
35. Красных В.В. «Свой среди «чужих» : миф или реальность? / В.В. Красных. – Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
36. Кусько К.Я. Текстолінгвістика, текст і дискурс : актуальні та віртуальні тенденції розвитку / К.Я. Кусько // Вісник Черкаського університету. – Черкаси, 2001. – Вип. 24. – С. 60-66.
37. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту : Навч. посіб. / В.А. Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.
38. Куценко Л.В. Час вчитися любити. Біблія на уроках літератури / Л.В. Куценко – Кіровоград: Степова Еллада, 1999. – 56 с.
39. Мазепа Н. Притча во язицех (притча на сторінках Біблії) / Н. Мазепа // Зарубіжна література. – 1996. – №12. – С. 16–18.
40. Мандрика М. Святе письмо в українському вбранні / М. Мандрика // Дивослово. – 2000. – №5. – С. 2–6.
41. Маринович М. Україна на полях Святого письма / М. Маринович – Київ, 1991. – 42 с.

42. Мартинюк В. Біблія – запорука духовності людства / В. Мартинюк // Українська література в загальноосвітній школі. – 1999. – №4. – С. 5–15.
43. Мацько Л.І. Стилїстика української мови. Програма для філологічних факультетів навчальних закладів України / Л. І. Мацько // Дивослово. – 2002. – №9. – С. 50-57.
44. Мечковская Н.Б. Язык и религия / Н.Б. Мечковская – Москва: Агенство «Фаир», 1998. – 352 с.
45. Назаренко І. Родина, релігія, виховання / І. Назаренко // Життя і школа. – 1998. – №3. – С. 11–16.
46. Ніколенко О.М. Основні ідеї і структура Біблії / О.М. Ніколенко // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 1998. – №5. – С. 32–33.
47. Пастухова А. Викладання Біблії як концептуальної першоджерельної інстанції / А. Пастухова // Українська мова і література. – 2004. – №5. – С. 38–39.
48. Пентиліук М.І. Професійна підготовка студентів-філологів. Засвоєння лінгводидактичної літератури / М.І. Пентиліук // Дивослово. – 2005. – №11. – С. 21-24.
49. Повалій Л.В. Християнське виховання дитини в сім'ї / Л.В. Повалій // Світ виховання. – 2005. – №5. – С. 38–40.
50. Прохватилова О.А. Православная проповедь и молитва как феномен современной звучащей речи / О.А. Прохватилова – Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 1999. – 364 с.
51. Рокіцький О. Перший повний переклад Біблії / О. Рокіцький // Пам'ять століть. – 2002. – №4. – С. 59–67.
52. Сірополко С. Історія освіти на Україні / С. Сірополко – Львів, 1937. – 174 с.
53. Слышкин Г.Г. От текста к символу : лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – Москва, 2000. – 128 с.

54. Слонов В. Біблія на уроках української мови / В. Слонов // Українська мова та література. – 2001. – №12. – С. 6–14.
55. Сорокин Ю.А. Феномен прецедентности и прецедентные феномены / Ю.А. Сорокин, Д.Б. Гудков, В.В. Красных, Н.П. Вольская // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. – 1998. – №4. – С. 5-33.
56. Сухомлинський В.О. Щаст'є твориш ти сам / В.О. Сухомлинський // Учительская газета. – 1984. – №4. – С. 2–9.
57. Сучасна українська літературна мова : Програми для філологічних факультетів університетів. – Київ : Вища школа, 1972. – 20 с.
58. Туріщева Л.В. Використання притчі у виховному процесі / Л.В. Туріщева // Виховна робота в школі. – 2011. – №11. – С. 16–17.
59. Українська мова. 5 – 9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. – Київ : Видавничий дім «Освіта», 2013 (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 №804).
60. Хауервас С. О важности переплетения слов // Слово. Толкование. Жизнь. Эссе о Писании и богословии, посвященные Ричарду Хейзу / С. Хауервас – Черкаси: Колоквіум, 2012. – С. 1-20.
61. Чепелева Н.В. Психологія читання тексту студентами вузів / Н. В. Чепелева. – Київ : Либідь, 1990. – 100 с.
62. Шевчук В. Одна з найдавніших книг людства. Біблія для дітей. / В. Шевчук – Київ: Освіта, 1992. – 112 с.
63. Шевчук В. Як би я викладав уроки Біблії в середній школі / В. Шевчук // Слово і час. – 1991. – №1. – С. 72–79.